

Дүйшеналиев Сүйүнбек

Сөз үрөн

2013-жыл

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-4
Д 86

Д 86 **Дүйшөналиев С.**
 “Сөз үрөн”. Ош. 2013. 152 б.

ISBN 978-9967-27-093-0

Накыл сөз, насыят, макал-лакап, учкул ойлор – кыргыз элине тиешелүү сынпейил турмуштук тажрыйбаларынын жана кылымдарды кылдап өтүп биздин заманга чейин жеткен акылгөй ой тутумдардын көөнөргүс жемиштери. Арийне, коомдук аң-сезимде өзөктөп, сөз аркылуу уламдан-улам тамырлап, жетилип, өсүп-өнүгүп жана алар бири-бирине жуурулуша берип, күч-кубатка, аныктамдарга жаңылана, эл пикирлерине сиңип олтурат.

Колуңуздагы жыйнак “Сөз үрөн” даанышман элибиздин дүркүрөгөн акыл кайрыктарына кичинекей булак сыягы кошула алса деген кызуу тилек менен жазылды.

Эмесе, сиздерге үзүр окурман!

Д 4702300100-13

ISBN 978-9967-27-093-0

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-4

© **Дүйшөналиев С., 2013**

*Тил - бул ар бир элдин каны-жаны.
Тил - анын тажрыйбасынын, дүйнө
таануусунун, маданиятынын, тарыхы-
нын ашташуусу, акырында, тил -
улуттун кубанса - кубанычы, кайгырса -
кайгысы жана акыл-эси.*

Ч. Айтматов

*Керек акча, дүйнө, мүлк,
Бирок алар күбүлмө.
Түбөлүктүү байлыгың,
Акыл, сезим, билимдө.
Ансыз өмүр учкан жел,
Тамыры жок түбүндө.
Китеп алтын булагың,
Агып турган үйүңдө*

ОЙСЕРЕПТЕН КЕЛИП ЧЫККАН ОЙ

Турмушта эч бир жаны тынбаган, жашоодо болуп жаткандарга кайдыгер карабаган, анын айткан-дегендерин кимдир-бирөө угар-укпасына капаланбай, ар кандай көйгөйлөргө өзүн-өзүкыйнап жооп издеген, тапканын жарыя айтууга умтулган, эч бир моюбаган адамдар болот. Мен мына ушундай адамдардын катарына Сүйүнбек акени кошом. Анткени качан, кандай шартта жолукпайын өзүнүн жеке турмушун эмес, бизди өлкөдө болуп жаткан өйдө-төмөн окуяларынан кеп козгоп, өзүнүн оюн айтып, кандай дейсиң дегенсип мага суроолуу караганы караган. Дагы бир мөн өзгөчө сыйлоочу касиети ал эч качан, эч кимге капа болбой, өзүнүн колунан келген ишин кимдир-бирөөлөргө колко кылбай эле аткара бергендиги. Жашы бир топ өйдөлөп калса да, ой-сезиминин тазалыгы, жашоого, Мекенине, элине болгон чоң сүйүүнү жүрөгүнө батырып жүргөндүгү.

Мен Сүйүнбек акенин чыгармачылыгына дайым көңүл буруп, кызыгып карап жүрөм. Анын "Сынчылар" ырлар жыйнагына баш сөз да жазганмын. Ошондо акындын ыр дүйнөсүнө кеч кирип калдым дегендей өкүттү байкаган элем. Бирок ага комментарий берген эмесмин. Бүгүн ошол кенемтени толуктап коюу мүмкүнкүчүлүгү болгондуктан, адабият майданына кеч келүү же эрте келүүгө карай өз оюмду билдирип коюуну туура таптым.

Элибизде "Мурда чыккан кулактан кийин чыккан мүйүз озуптур", — деген сөз бар. Мында сөз малдын кулагы, мүйүзү жөнүндө эмес, адамдын аракети айтылып жаткандыгы анык. Кээ бирөөлөр тигил же бул ишке эрте

киришет, бирок майнап чыкпайт, кээ бироолор ошол эле ишти андан бир топ кийин баштаса да, белгилүү-бир ийгиликтерге жетишет, эл оозуна алынып кетет. Сүйүнбек аке мына ошондой поэзия дүйнөсүнө бир аз кечигибирээк келгени менен, өзүнүн көз карашы түшүнүгү, дүйнө таанымы, жетик акылы менен келди. Ошондон улам анын ырларында, поэмаларында кимдир-бирөөлөрдү тууроо, кимдир-бирөөлөрдү кумир тутуу "оорусу" жок. Баарын өзү көргөндөй, өзү баамдап-байкагандай өзүнө гана таандык манерада туюнтат. Анда "Менин бул жазганым тигиге жагабы же жакпайбы" — деген коркок билиш ой жок. Өз жүрөгү, өзүнүн турмуштук принциби менен гана эсептешет, демек, Сүйүнбек аке өзүнө, өзүнүн ырларына жалган айта албаган акындардын катарына кирет. Колумдагы "Ойсереп" — жогорудагы мен айткандардын ачык далили.

Бул ыр жыйнак "Эл-жер, табият, коом", "Акыл-эс, билим, таалим", "Ыйман, рух дүйнө", "Үйүт", "Адамтаным", "Жашоозаң", "Өнөр кайып", "Түркүн сөз", "Унутта калган сөздөр", "Чет тилден кирген сөздөргө кыргызча теңдөмө", "Таамай айтып, так сүйлө", "Сөз чөйрөсү уюкташкан түстөр" деген 12 аталыштан турат. Аталыштын өзү эле эмне жөнүндө көп кылынаарын туюнтуп, ага карай ой-сезимди багыттап коет.

А дегенде окурмандын көңүлүн буруп коюучу кеп бул ыр топтом — биз баарыбыз көнүп калган көнүмүш ырга окшобогон, саптары да, ыргактары да бир кылка эмес, ойго сугарылган дилсаптар. Барактап, көз жүгүртүп көрсөңүз — сиз да буга ынанасыз. Алсак, "Табакташ болгондон, сабакташ болгон жакын", "Билбеген айып эмес, биле жүрбөгөн дил — майып". "Чымчыктын балапаны бүркүттүн жанында чоңойсо да, чымчык болуп кала берет", "Ар бир жандын өз орду бар: Барчын — тоодо, жылаан — чөлдө, бака — балчыкта, балык — келдө", "Сезим — жүрөктө жаккан чырак, Акыл — ойдо

тапкан орошон булак, Кыял — жылдыздар төккөн нурчубак".

Сүйүнбек аке "аким болбосо да, акын катары" эл турмушуна, өлкө тагдырына кайдыгер карай албайт. Ошондуктан: А деп китепти ачкандагы:

"Досуң да,
Душманың да

Биримдикке чакырат", — деген эки сабынан эле акындын бүгүнкү биздин чалкөш заманыбыздын талылуу жерин таамай көрө алгандыгын баамдайбыз. Чындыгында эле, алты жашар баладан алтымышка чейинки карыбыз — дос ким, душман ким? — экенин ажырата биле албай жүргөнүбүз жалганбы?! Ошондуктан "Кыргыздын душманы кыргыз", — деп айкырып, эл башчыларыбыз баш, калгандарыбыз төш болуп, кыргыз тилин, кыргызчылыкты, каада-салтты жерип, бөтөндөрдүн алдында бөйпөлөктөп жүрбөйүзбү. Мындагы "Элди ойлогон төрпейил, өзүн ойлогон төрө пейил", же "Билимдүү— терең, билимсиз — керең", — деген чын", "Билимдин бир чети-тоголок, бир чети жайылып, бир чети-жомок" сыяктуу айта салса — кыска, бирок маани-маңызы — нуска ой курулмалары жаштарга эмес, бизге окшогон жашы улууларды да ойлонтору талашсыз.

Сүйүнбек акенин мен сыйлаган дагы бир өзгөчө касиети — анын сөздү бапестеп, сөздү бакканы, кыргыз тилине чындап, чын дилинен күйгөнү. Албетте, муну биз анын "тилди сүйөм" деп кыйкырганынан эмес, тилди байытып, өнүктүрүп-өстүрүү үчүн жасап жаткан иштеринен көрөбүз. Далил үчүн мына бул аталыштарга назар таштайлы: "Түркүн сөз", "Унутта калган сөздөр", "Чет тилден кирген сөздөргө кыргызча теңдеме", "Таамай айтып, так сүйлө", "Сөз чөйрөсү уюкташкан түстөр". Элибизде: "Жакындыктын белгиси — алыш-бериш, туугандыктын белгиси — барыш-келиш", "Аскар-

аскар тоо, аягы барып чап болот, Атадан алтоо болсоң да, катташпасаң жат болот", — деген улуу сөздөр бар. Чындыгында эле, кимдир-бирөөнү эскербесең, ойлобосоң, ал бара-бара эстен чыгып, көңүлдөн жат болуп калары — турмуш чындыгы. Ушул өңүттөн алганда, тилдеги сөз деле — дал ошондой, колдонбой койсоң өңү өчүп, мааниси унутулуп, "өлүк" сөздөргө айланат. Азыркы жаштардын кыргыздын көөнө сөздөрү түгүл, бүгүнкү күнү активдүү колдонгон сөздөрдүн деле маанисин түшүнбөй калышкандыктары жашыруун эмес. Оюн так бере албай, орус, англис ж.б. тигил же бул жерден угуп калган сөздөрдү колдонуп, кыргыз тилин аргын тилге айландырып жатышкандыктарын ким танат. Мейли, булар жаштар деп, өзүбүздү өзүбүз сооротолу, бирок булар өмүр бою ушул бойдон турбашы, убакыт менен бирге бизге окшоп улуу жашка чыгышы анык да. Ошол кезде кыргыз тилдин тагдыры кандай болот? Бул — Сүйүнбек акенин жүрөгүн өйүгөн көйгөйлөрдүн эң олуттууларынын бири. Ошондуктан ал унутта калган сөздөргө кайрадан өмүр берүүгө, четтилден кирген сөздөрдү кыргыз тилинин байлыгына айлантууга аракет кылат. "Манасты жаратып, Айтматовду дүйнөгө тааныткан тилдин тазалыгын, сулуулугун, кооздугун, элестүүлүгүн, маани-маңыздуулугун калыбына келтирсем деп ойлойт, кыялданат, "мөн — кыргызмын" дегендин баарын ушуга үндөйт, чакырат.

"Түркүн сөз" деген аталыштагы берилген сөз айкаштары поэтикалык гана аталыш эмес, бул — кыргыз тил илиминдеги жаңы багыт деп тайманбай эле айтууга болот. Мында "А", "Б", "Г", "Д", "Ж", "З", "И", "К", "Л", "М", "Н", "О", "Ө", "Т", "С", "Т", "У", "Ү", "Ч", "Ш", "Ы", "Э" тамгалары менен башталган сөз айкаштары башкаларды билбейм, кыргыз тили боюнча кабары бар мен үчүн таңдандыратыңарлык көрүнүш болгонун айтып коюшум абзел. Айрымдарын мисалга тартайын: Адеми сөз,

Ажырым сөз, Азыткы сөз, Айгак сөз, Айкөл сөз, Айдама сөз, Ак сөз, Аксым сөз, Албуут сөз, Аңыз сөз, Аяр сөз ж.б., Баамчыл сөз, Баатыр сөз, Базар сөз Байоо сөз, Барымта сөз, Белимчи сөз,

Бүкүлү сөз, Былык сөз, Былжыр сөз ж.б., Гезөл сөз, Гүлазык сөз, Гүлбурак сөз, Дабаа сөз, Данакер сөз, Даргөй сөз, Дардаң сөз, Долу сөз, Даргүмөн сөз ж.б, Жаалдуу сөз, Жалгама сөз, Жалтаң сөз, Жаркын сөз ж.б. Кыскасы, жогоруда аталган 22 тамгадан турган сөз айкаштарынан күткөн да, күтүлбөгөн да маанини жаш бала да, чоң киши да өзү үчүн таба аларына кепилдик бере аламын.

Эң соңундагы "Сөз чөйрөсү уюкташкан түстөр" деген теманын ичиндеги сөздөрдүн түстөрүнө абай салып көрөлү:

1) Алтын түстүү сөз чөйрө; 2) Көгүлтүр түстөгү сөз чөйрө; 3) Сары түстөгү сөз чөйрө; 4) Күмүш түстүү сөз чөйрө; 5) Мала-кызгылт түстүү сөз чөйрө; 6) Жашыл түстүү сөз чөйрө; 7) Ак түстүү сөз чөйрө; 8) Боз түстүү сөз чөйрө; 9) Кызыл түстүү сөз чөйрө; 10) Гүлбурак түстүү сөз чөйрө; 11) Буурул түстүү сөз чөйрө; 12) Кара түстүү сөз чөйрө; 13) Ала түстүү сөз чөйрө деп топко бөлүп, буларга тиешелүү маанидеги сөз айкаштарын келтиргөн. Жыйынтыктап айтканда, бул жыйнак адам акылына да, ой менен сезимине да, ошондой эле дил-туюмуна да азык берер дараметке ээ деп чөкит коемун.

Сатканбай Момуналиев
— педагогика илимдеринин доктору,
ОшМУнун кыргыз филологиясы жана
журналистика факультетинин деканы.

СӨЗ КҮЧҮ

Ийги ченем, арбын жүк,
Аймагында, айкын жик.
Көркөмдүү даңкка бөлөнүп,
“Көргөнсүз” жардан учат тик!

Жалынсыз бүркүм – бурганак,
Жамгырсыз булут сурданат.
Караңгы түн болсо да,
Жылдыздуу асман нурданат.

Ой болбосо сөз кургак,
Опурулган бош турпак.
Турмуш – издөө майданы,
Элдин көзү – зор сынак.

Айтсам китеп жөнүнөн
Атап койдум “Сөз үрөн”
Ойдун күчү макалда,
Кыргыз тааныйт өңүнөн.

Сөз кыябы бир келет,
Сөзмөр тилде иргелет.
Ой дарагы чогулуп,
Ордо курат дүйнөлөп.

Сүйлөгөндө ченемдеп,
Тамыр жаят тереңдеп.
Учуп кыял удургуйт,
“Ойду тереп берем”-деп.

ОЙСЕРЕП

Тил-улуттун улуу казынасы, Ошондой эле ал элдердин жүрөк мээрин бириктирүүчү ишеним курал катары да кызмат кылат.

Тээ илгерки түптөн бери эле кыргыздар-канаттуу учкул сөздөргө кадиксиз баа берип келген эл. Аш-тойдо айтылган арымдуу ойлорду куйма кулактар элден-элге оозеки түрдө оозантып, аларды жаңырта көп салып, аңгеме-дүкөн куруп жүрүшкөн. Аны көкүрөгү сак адамдар тамшанып угушкан.

Адам тирдигинин башаты - сөз. Ал эми сөздүн кубаты-үрөндө. Ошол кереметтүү үрөн аркылуу ой дүйнө жарыкка булкунуп чыгаарын түшүнүү кыйын деле эмес.

Кыргыздын сынчылары күлүккө сын бергенде куру сөз менен кетерө чаппай, сөздүн дараметин жетерине жеткирип, так мээлеп, эпитет жаратып сүйлөшчү экен.

“Чаткаягы Чаткалдай,
Жүктүү төө баткандай”, - деп.

Байкалгандай, байыркы кыргыз журту нуска сөзгө кылдат мамиле кылышканы дапдайын. Карапайым эле адамдар табият кырдаалга жараша макал-лакапты, насыятты жатеки төгүп жиберип, сөзүнө кошуп айтышып, ойду толуктап сүйлөй билишкени бекеринен эместир.

Башка мамлекетке элчи жөнүтүп жатканда “Ой! Карап көрдүңөрбү? Элчиңердин көнөмтеси¹ бар бекен”, - дешип, абай салышкан аяр аксакалдар.

Ой турпаты чаржайыт кетпеси үчүн “Сөз үрөндөгү” темалар жети нуска багытка жыйналды. Көп маанисинин чок ортосунда – Адам. Жаш адамдын таалим-тарбиясын, жүрүм-турумун, адат-айбарын, кыял күтүмүн үйүт дешкен

¹ көнөмте – орусча “кругозор”

асылбайым улуулар. Ошол үйүттүн кунт баяны өтүмдүү, курч сөздөр менен көңүлгө өкчөлөрүн акылгөй чечендер нарктуу түшүнүшкөн. Азыр да даанышман сөздөр-таберик. Ошентсе да башка тилге аралашып кыргыз тили тушалып баратат. Аны улам жаңыртып, тазалап, көрктүү сырын, данектерин сууруп алып чыгуу абадай зарыл. Музыкада – мукам, тамакта - даам, сүрөттө - туйгу, поэзияда - ой, сүйлөмдө - маани башкы негиз. Кыргыз сөзүнүн даңктуу санаты арта берсин!

автор.

ДОС МЕНЕН ДУШМАН

Достун заты - мээрим!
Учурашып тоскондо,
Жүзү, пейили нурданып,
Кол кармашып,
Кучакташып,
Бири-биринен сыр алып!
Коштошкондо жарашат,
Кош жылдыздай кубанып.
Баарлашат,
Дүрдүйнөсү
Урмат-сыйда чыңалып.

Душман заты - кара чуу!
А дегенде тикиреет,
Тикенөктүү кер ачуу.
Көкүрөктө кир кайнап,
Көбүктөнөт кек зардеп,
Тил учуна сөзү сыргып, заар суу.
Жолукканда көз сурданып,
Жака жулуп,
Муш уруп,
Жин кутурат жаалдуу.
Жайрап, күчөп,
Ойрон түтөп заматта,
Аяз тутат каардуу.
Ок атылып,
Кан жыттанат аягы!..

Досуң да,
Душманың да
Биримдикке чакырат.
Айрымасы –
Досуңда-ырдап,
Душманыңда-ыйлап турат,
Акыйкат!

I. ЭЛ – ЖЕР, ТАБИЯТ, КООМ

- ❖ Баарыбызды бириктирип турган дүйнө - алтын – Мекен, күмүш - тил.
- ❖ Коом - замандын тоом туткасы.
- ❖ Кыргыз – табият менен бирге тыноо тартып жашаган байыркы санаакер эл.
- ❖ Мамлекет – эл коомдорунун тутум-турагы,
Мыйзам – жашоо жоболорунун курамы.
Өлкө - денедеги 12 мүчө сөөк сыңары.
Эл – аларды кыймылга келтирүүчү күчтүү тарамыш булчуңдары.
- ❖ Элдин турмушу саясатта чоюлат, бирок үзүлбөйт.
- ❖ Калктын казаны кайнаганда саясат бышат.
- ❖ Акыйкат - Алмустактан бери өчпөгөн жарык.
- ❖ Президенттин өз элинен качканы,
Өз абийирин талаага чачканы.
- ❖ Паспорт - өздүк, улуттук эн тамга.
- ❖ Шаңдана учкан куш – Ак куу,
Шаркырап аккан суу-даңктуу.
- ❖ Жамгыр жер төшүнө төгүлөт,
Эрдик эл көзүнө көрүнөт.
- ❖ Эли бардын деми - шаар.

- ❖ Куш учмагы-эки канаттан,
Эл ынтымагы - ар тараптан.
- ❖ Ата-Журт – адамдын киндик каны тамган,
Жүрөк жаны байланып калган ыйык Майдан!
- ❖ Алыс кетсең - сагынычы ээлеген,
Кайтып келсең - кубанычка бөлөгөн,
Бейишим - Ата Мекен!
- ❖ Топурагы торкосун жапкан,
Көк мончок өзенү аккан,
Булуту ажайып асман,
Ажары арзуу тарткан.
Ак карлуу тоолор жактан,
Албырып таңы аткан,
Ата конушум ар дайым даңктан!
- ❖ Жер боор адам жерин сүйөт,
Жел боор адам тентип жүрөт.
- ❖ Элди ойлогон-төрпөйил,
Өзүн ойлогон-төрөпөйил.
- ❖ Элдин улуулугу акыл даражасынан, нарк табитинен,
рух насиленин билинет.
- ❖ “Талашууда өнүгүү” дешкен,
Акыл сепкен аалымдар.
Жанашууда өнүгүү
Дешкен кыргыздар:
“Талашкандар жок болот”.
Биримдикте жашоонун
Күч-кубаты топтолот.

- ❖ Соодагерде “бекер” деген нерсе жок,
Талап кылат төлөмүн.
Башкараак да адамдар бар,
Бирге эмес, миңге бекер тартуулаган өнөрүн.
Албайт алар,
Элдин кызуу урматынан бөлөгүн!
- Алар кимдер?
- Ойчулдар, оргуштаган акыл кени.
Өнөр чеберлери:
Музыканттар,
Сүрөтчүлөр, акындар, жазуучулар,
Артисттер,
Манасчылар, бийчилер -
Дагы башка шыктын ээлери.
- ❖ Ойлоп көрчү оболу турмуш жигин.
Алуучу эмес,
Берүүчү мээнет жогору.
Экендигин.
- ❖ Сакта Өргөө - энчиңди,
Ал-кыргыздын
Түптөн келген мөнчиги.
- ❖ Шаардын шарапаты,
Айылдын акыйкаты билинип турат.
- ❖ Керней түтүн чыгарат,
Меште от жанат,
Экөөндө тең кызмат-ак.
- ❖ Жолдор – адамдарды адамдарга алып баруучу,
Тирүүлүктүн айныбаган жазуусу.
- ❖ Жер титирегенде,
Үрөйү учпаган адам жок чыгар?

Ошондой болсо,
Жаналгычтуу бомбаларды
Адам неге бекем сактап олтурат?!

- ❖ Таргылдан тамыр чыгарбагыла!” – дептир даанышмандар.
- ❖ Санжыра – калктын алтын тамыры.
- ❖ Көрүнүп турганды көөлөп жок кыла албайсың.
- ❖ Жашоо мемөлүү даракты элестетет:
Анын ширеси тамырдан учуна чейин жетет.
- ❖ Жарык – жердин,
Тил – элдин жан мээри.
- ❖ Башка тилден
Өзүбүздүн “кашка” тилибиз-таанымдуу!
- ❖ Чөйчөктөн ичкенге караганда,
Эмчектен эмген сүт балага жагымдуу дешет энелер.
- ❖ Табиятка берсең ашыгы менен аласың!
Адам тигил буурул замандан бери эле табиятты
Кырып-жоюп жеп атат.
А табият берешен бойдон берип келатат.
- ❖ Баатыр – эр жүрөк,
Патриот – элжүрөк.
Адамзат баасында
Экөө бирдей тең жүрөт.
- ❖ Көптүн көз карашы-оң,
Талашы-чоң.

- ❖ Жылдыз сыңары келечектин жаркырап турары чын,
Анткени жылдыздар өчүрбөйт түндө жарыгын.
- ❖ Кайыңсыз токой – дайынсыз:
Анткени жашоонун түсү-жашыл,
Ак-тазалыкты көрсөтүп жатыр.
- ❖ Баарын –жакшы, жаманды дагы,
Элге оодара салгандар
Анык элди сүйбөгөн наадандар.
- ❖ Миң ичинде жүрсө да экөө “кимсиң?” деген суроого
тик,
“Биз кыргызбыз!” деп кайраттуу баш көтөргөн-
жигиттик!
- ❖ Жердин-түбү желпиништин чегинде,
Өз жериндин кубаты болсун-деминде!
- ❖ Жашылча жаңы жаз мүлдө,
Шириндин баары-күзүндө.
- ❖ Калкка сүйлөгөн сөзү-айдоого сөпкөн үрөндөн
кымбат,
Өнүп чыккан адамдар “көмөңгөр” деп таанылат.
- ❖ Шайтандын “шапалагы” иштөп бийликке келип
алганың,
Жетер багытыңы таппай, күрткүдө калганың.

Такмазалуу үч шыгыр¹.

¹ Шыгыр – хор

Шумзаман

Жер бетинде
Алыпсатар чамынып,
Акты кара мууздаган.
“Алдым-жуттум” ак уруп,
Акча баарын туздаган.
Шылуундарга “нурзаман”,
Шордууларга курсаман.
“Сатам! Сатып алам!” – деп
Соодагөри ырдаган.

О, шум заман! Шум заман!
Акыйкаты куураган.
Пулдуулары бултаңдап,
Уятсыз көз ымдаган.
Демократия – казино,
Уткандары дуулаган,
Утулганы ыйлаган...

1. Жулкунбайлар:

“Белестеги беш ыргай,
Беш ыргайды мен кыйбай”.
Колго тийсе тогузкат,
Тогуз жерин тең жулмай.

“Кызылчаңы кык кылам,
Уй кымызды жуткурам.
Дал төбөңдү төбөлөп,
Көк желкеңе туз куям!”

“Чоңдугумду билгизем,
Чокоюңду күйгүзөм.
Эки бутуң куушуруп,
Бир өтүккө кийгизем!”

3. Паракорлор:

Колумдагы парадан,
Коңурбайлар тараган.
Көк көз досум “Көкүмбай”²
Көп ишиме жараган.

Каалаганда “Чоң” кылам,
Саратанда тоңдурам!
Ыр билбести ырдатып,
Ырчы кылып “оңдурам!”

Жаман жетекчиге каргыш:

- ❖ Көйгөйдү көрбөсөң көзүң аксын!
Укпасаң кулагыңды кум бассын!
Аңдабасаң – акмаксың,
Ооруп төшөктө онтоп жаткын!
- ❖ Өз тилин башка тилге аралаштырып сүйлөгөн адам—
Апасын тааныбаган наадан.
- ❖ Тантык чечим сүйлөбөйт,
Жакыр өлкө гүлдөбөйт.
- ❖ Шылуундар башкарган Өкүмөт,
Калкын сууга чөктүрөт.

² Көкүмбай – доллар

- ❖ Акмактын ниети:
“Тегиз жерди кыр кылам,
Байтеректи жулдурам.
Байге берип эшекке,
Күлүк бутун сындырам”.
- ❖ Айдыңы өчкөн заманда, алкымы ачкан
Суктар көбөйөт дешет.
- ❖ Өз жериң - өмүр бешигиң.
- ❖ Табият кемчиликти эмес, теңчиликти сүйөрү-анык.
- ❖ Жерге берсең – аласың.
- ❖ Күн нурун күлүңдөп төгөт,
Жарыгын сансызга бөлөт.
- ❖ Жер эненин ашкан берешен экенин билгенде,
Жакырдык жөнүндө ойлоонун кажети да жок эле.
- ❖ Ала-Тоодо жарпым – жар,
Жерин сүйгөн калкым бар!
- ❖ Таруу жесең да багып же.
- ❖ Тал тиксең сууңду жык байла.
- ❖ Макулдашып эмес, акылдашып бүткөн жыйын
натыйжа берет.
- ❖ Айлалуу кеңештен, пайдалуу терек-артык.
- ❖ Таза суудан, таңкы нурдан таңсык эмне бар?
- ❖ Буйрукта – кубат, чечимде – тыянак, жооп катта –
тактык жазылса жакшы болмок.

- ❖ Жамгыр жер жумшартып өстүрүүчү,
Тазалоочу, сергитүүчү болуп кызмат кылат
Булут жамгырды бир тамчыдан жыят.
- ❖ Аалам – атаң, жер – энең.
- ❖ Эл-жериңдин азаматы бол!
- ❖ Даңктын даражасы-бийик, аласасы жок.
- ❖ Ата Журтсуз калгандар – муз үстүндө жүргөн
айбандар...
- ❖ Өлкөң - өбөгүң, жериң – жөлөгүң, элиң – көрөрүң!
- ❖ Мамлекет - элдин турагы, Мыйзам – чырагы.
- ❖ Тоолор-асман-жерди тиреп турган Теңирдин даңктуу
шаары.
- ❖ Жер-аалам табиятына байланышы бар байыркы
упамшадта: “Жерден бир тал чөп үзүп алсаң, аалам
дир этет”, – дешкен экен.
- ❖ Табиятты булгаган ыймансыздары көп сурзаман.
- ❖ Жаратылыш - жашоонун дареги,
Көгүлтүр асман – көздүн кареги.
- ❖ Конок – баарынан эң майда көзгө толумсуз дан,
Ал Ата Мекендик согушта атпай журтту боткосуна
тойгузган.
- ❖ Жакшы болгон кезиңде курсагың тойгон,
Ата Журтка пайда кыламын деп ойлон.

- ❖ Алыста жүрсөң жериңдин сагынычы чаңкатат,
Элиңдин жаны-кушу санааркатат.
- ❖ Жейрен желип жүрсө да чөлүн таштабайт.
- ❖ Эл башчы – калыстыктан,
Жол башчы-жобо, укуктан.
Кол башчы – зарпа, курчтуктан,
Өнөрчүл – таалим рухтан.
- ❖ Көгүлтүр көлдө
Жүрүп бараткан көмө жарашат.
Мекениме
Желпинип турган
Желеги жарашат!
- ❖ Базардын жакшы жагы –
Алдыңа жайып, издегениңдин табылганы.
Жаман жагы
“Кошуп сатып” кош оттун жагылганы.
- ❖ Тирүүлүктүн маанисин айкындап,
Толкун кагат жээкти согуп шарпылдап!
- ❖ Кошоматчы, коррупция, паракор,
Бардыгынын оокатынын тузу-шор.
- ❖ Банктын каймагы - үстөк коюп алганы.
- ❖ Сүткор сүлүктөй сорот,
Табылган ширеге чымындай конот.
- ❖ Сапарда алыстык,
Соодада калыстык эсепке алынбайт.

- ❖ Соттогу күчтүү шапалак,
Ал өкүмгө барып такалат.
- ❖ Жарты элдин жамынчысы жок,
Бүтүн элдин карды ток.
- ❖ Акылман сот аныкты табат,
Акмак сот акчаны көрсө адашып калат...
- ❖ Көсөмдөр элди оздурган,
Көсөөлөр элди тоздурган.
- ❖ Тамыр биримдиги-даракта,
Тагдыр биримдиги-жамаатта.
- ❖ Суу чайпалса төгүлөт,
Эл чайпалса бөлүнөт.
- ❖ Биримдүү эл Ала Тоо журтун оңдойт,
Билимдүүлөр улут салтын коргойт.
- ❖ Эл бактысы-акыл-эсти калыс кармаган Ордо.
Үй бактысы-оту өчпөгөн коломтодо.
- ❖ Бирдиктүү өлкө-ырыстуу,
Даректүү жобо-туруктуу.
- ❖ Мыйзам кагазда эмес, кашыңда кызмат кылышы
көзү керек.
- ❖ Алсыз мыйзам-аманат жөлөк,
Жансыз мыйзам элди жерге көмөт.
- ❖ Жакшы мыйзам жүрүп отуруп дыйкандын кетмөнине
чейин барат.
Жаман мыйзам өз өмүрүн жеп, мырзанын үстөлүндө
калат.

- ❖ Эл Ак көмө, алыскы замандарга жете турган.
- ❖ Элди бетине тута берет абийирсиз неме,
Кара шыйрагы көрүнүп турса деле.
- ❖ Жериң-дандуу, элиң-камдуу, өлкөң-өнүмдүү,
Жаштарың өмүрлүү болсун, Мекеним!
- ❖ Эл колдогон иштин зоболосу-бийик,
Коногосу-колпочтуу ирик.
- ❖ Илим таш жарган акылды козгойт,
Илимдүү Мекен тозбойт.
- ❖ Мекен менен ар намыс сатылбайт.
- ❖ Иштеп жүрсөң, төрдөп жүр,
Ийримге кирсең, эл деп кир.
- ❖ Учсаң да кайсы жерде,
Канатыңды калкым деп серме.
- ❖ Аздык кылат, Чынгыз ким? - деген суроо,
Ал-кыргызга бардык жерден көрүнүп турган
Улуу Тоо.
- ❖ Тойчул болбо, ойчул бол.
- ❖ Шырпылдаган тайыздыктын белгиси,
Күрпүлдөгөн тоо дайра, төрдө жаткан мөңгүсү.
- ❖ Асылды таштан ылга,
Акылды китептен жыйна.
- ❖ Келечегине карап бак тигет,
Кемөңгөр көптү жат билет.

- ❖ “Көрө-көрө көсөм болот” алып мөөрөй,
Жүрө-жүрө жүкчүл болот атан төөдөй.
- ❖ Өз жериңдин көпөлөгү да куш болуп көрүнөт.
- ❖ Булуту жамгыр төгүп, булагы өзөнгө өрүп, дарагы бутагын керип, эгини күн нурун эмип, таш көмүрү жүк машинеге толо жүктөлүп, кени тоо кучагында бүктөлүп, колотунда кут өнүп, малы жайнап мүрөлүп турган кыргыз жериндө кедөй жашаган адамдын өзү - шалтурук “сөйрүк”.
- ❖ Коно берип конуш кылыптыр,
Жоно берип таяк сыныптыр...
- ❖ Элдин улуулугу акыл даражасынан, рух насилден,
Нарк табитинен аныкталат.
- ❖ Ат чуркабайт, бак чуркайт.
- ❖ Жер менен иштесөң, тер менен иште.
- ❖ Бүткүл Кыргызстан – бүлүнбөс алтын туткаң,
Көлөчөк жолуңду тап, бүркүтү бийик учкан.
- ❖ Мөндүр көптүгүнө салат,
Көтөрүлүп өскөн эгинди кагат.
- ❖ Картаны орус чийимдеп тарткан,
Аны кыргыз “уваси” деп айткан.
- ❖ Барк – караңгылыктан көзгө чалынбайт,
же кайдыгерликтен эске алынбайт.

- ❖ Куштун канаты-дайыма кубаттуу,
Анткени абада учат турактуу.
- ❖ Шуудураган камыштан,
Жоодураган даанышман.

II. АКЫЛ-ЭС, БИЛИМ, ТААЛИМИ

- ❖ Орустун ой турпаты Толстой десе талашпа,
Кыргыздын акыл заты Аккула минген Манаста.
- ❖ Чакчалөкөй чаргытып чачпай сүйлөн,
Кыска, так, таамай айтып үйрөн.
- ❖ Бакылдап сүйлөгөн тайыздыктын,
Бакырып сүйлөгөн алсыздыктын белгиси.
- ❖ Бакалар күрпүлдөп аккан дарыядан качат,
Кылкылдап жаткан жайык келчедө чардашат.
- ❖ Эликтин кулагы серейет, көзү элейет,
Калган жагы укмуштуудай сулуу - керемет!
- ❖ Жаңгакты багып чоңойтот, чагып жөйт.
- ❖ Суунун акканы –
Өмүрдүн өтүп жатканы.
- ❖ Окубаган-жарыкты көрбөгөнгө барабар.
- ❖ “Бир”, “эки”, “үч”, “төрт”, “беш” деп санап иштебе,
Бармагыңды оо кийин тиштебе...
- ❖ Сыңар өтүк кийилбөйт,
Сыпаа жүргөн билинбөйт.
- ❖ Коррупция сугалактан чыгат,
Сугалак итти кубалап тынат.
- ❖ Жол багытың ачык болсун,
Кол баштыгыңа акыл толсун!

- ❖ Жылмакайда чекит жок,
Дөңсөө жайда “бекит” жок.
- ❖ Кырдаалга кыйытып тиктебе,
Уютуп тикте.
- ❖ Көргөнгө көңүл түйүп, пикир чайка,
Аңгемелөшип, көрктүү сөздүн түбүн байка.
- ❖ Сөздүн чырагын жак,
Сүйлөмдүн кумарын бак.
- ❖ Ээнбаш ойлор толтура,
Эбине жалгап жол кура.

- ❖ Туурдук жайын зайып билет,
Сайманы чебер түшүрөт.
Уста жыгачын бүтүрөт,
Бай мактоо алып, боз үй тигет.
- ❖ Келечеги жок нерсеге үмүттү зарыктырба.
- ❖ Өсө турганга умтул,
Өчө тургандан кутул.
- ❖ Өйдө чыксаң демикпе,
Дөөлөт жыйсаң кемитпе!
- ❖ Жазып сүйлөгөн тил байлаган жиптүү,
Казып, жатөки сүйлөгөн күчтүү.
- ❖ Тамак олжо тез түгөнүп жоголот,
Сабак олжо дайыма колдо болот.

- ❖ Келечегиң алдыда,
Жетем десөң айныба.
- ❖ Макмал чөп берсең да май албаган сөркөң курусун.
- ❖ “Сынган кылыч” – тарых-наме,
Анын сыныгын оңдойм дөбө,
Т.Касымбеков укмуштай жазыптыр,
Ал-деңизде сүзгөн “Кыргыз кеме”.
- ❖ Китепти топтогон - олжо,
Окубаган – суусу жок чорго.
- ❖ Ат – мингендин көркүн чыгарат,
Атчандар кыр үстүндө кылаят.
- ❖ Машине – даяр жолдо,
Ат унаа бардык жолго.
- ❖ Ат минген алыска жетет,
Атчан адам билимдүүгө окшоп кетет.
- ❖ Сөз – бир жарык,
Сөздөр – миң жарык.
- ❖ Билимдүү – түнү жүргөндөй атчан,
Билимсиз – караңгыда жөө баскан.
- ❖ Сапардагы адам көптү көрөт,
Ой-санаачыл “мөндүр төгөт”.
- ❖ Жагымдуу сөз – акыл-эстин булагы,
Чайырдуу сөз – акыл-эстин убалы
- ❖ Көп даанасы – сөзмөрдө,
Күрүч даанасы – Өзгөндө.

- ❖ Акыл даанасы – Жакшыда,
Жаңак даанасы – Аксыда.
- ❖ Нооруз жаңы жыл – Сүмөлөк менен жыргатат,
Орус жаңы жыл – балаты карагайды кыйратат.
- ❖ Кыргыз : “Эсиң барда этегиңди жап”, – деген,
“Тентип калба, өз элиңди тап!” – деген.
- ❖ Таруу-чачканга оңой, жыйнаганга-кыйын.
- ❖ Жалгыз чиркейди көрүп чыңырба,
Көп чиркей каптаса, түшөсүң кыйынга.
- ❖ Арак – адамды оңой ата турган курал-жарак.
- ❖ Чылымдан өткөн чыгым жок.
- ❖ “Өзүңдөн тап” – жандын себепчиси өзүң,
“Көзүңдөн тап” – ички сырыңды айкындаган көзүң.
- ❖ Күтүрөгөн-байлыктын иши,
Күлүмсүрөгөн-жакшылыктын жүзү.
- ❖ Серппей жыга албайсың,
Теппей чыга албайсың.
- ❖ Муктаждыкта муз жарылат.
- ❖ Билимдин сөзү – үлгү,
Илимдин көзү – дүрбү.
- ❖ Дилиң жокто - билим жок.
- ❖ Билим алып жатканда ынтаа кушу маңдайыңда
конуп турсун.

- ❖ Билим десе жүрөгүң -
Жакшылыкка өөрчүгөнүң.
- ❖ Зарыкканга тарыккандын баасы жогору.
- ❖ Үй салбаган – үмүтүн жоготкон наадан.
- ❖ Караган бадалдын тикени саят,
Ушакчы укканын журтка жаят.
- ❖ Сарала топту карага боңп жаңылык ача албайсың.
- ❖ Териккенден тер чыгат, Телибайлар кем кылат.
- ❖ Саргая жортсоң – табарсың.
Керегиңди аларсың.
- ❖ Оолукканга соолуккан тең келбейт.
- ❖ Ачуунун мөмөсү - өкүнүч.
- ❖ Түшүнбөгөн – түркөй.
- ❖ Ажыдаарды кыя чабыш үчүн да,
Кызга жагыш үчүн да жүрөк керек.
- ❖ Сагынганда – сарысың.
Жаңырганда – жашылсың.
- ❖ Сабатсыз адам – жөө баскан кадам.
- ❖ Денеңдин семиргени – кийимден,
Акылдын кемигени – билимден аныкталат.
- ❖ Илимдүүгө ийилип салам бер,
Ийинден көтөрөт илимдүү талапкер.

- ❖ Кырдан куурай оргонуң жумушпу?
Же кыйкырып ырдап койгонуң дуруспу?
- ❖ Залкар күчүң болбосо,
Серпилгенден пайда жок.
- ❖ Ойдун нурун баккан кезде жандене,
Сөздүн пирин тапканча сүр аңгеме.
- ❖ Оқуй, оқуй ордосу толуптур,
Оқуй албай “коқуй” болуптур.
- ❖ Жакшы окуган айга сызат,
Жаман окуган жардан учат.
- ❖ Арыган ат, карыган куш ылдамдыкты жоготот.
- ❖ Сабыр кылсаң тапканың,
Алымсынсаң артканың.
- ❖ Сырыкканды сыймык деп түшүнбө,
Шаркыраган ағым жүрсүн күчүңдө.
- ❖ Байге - күлүктүкү, олжо - үмүттүкү.
- ❖ Курчтукта-сыналыш,
Бийикте куланыш бар.
- ❖ Сабаттуу адам-канаттуу.
- ❖ Техниканы билбесең – төлмирген дүлөйсүң.
- ❖ Адам отту таба алды,
От менен ок жасалды.
Ок жүрөккө кадалды...

- ❖ Оор жүктү жылдырма,
Техниканы кыргынга,
Алып келерин ким ойлоптур мурунда?
- ❖ Компьютер көзүңдү талытат,
Олчойгон ишиңди оңой арытат.
Жылдырбай отургузуп алып,
Оорутат же жашты карытат.
- ❖ Компьютерге катылган залкар аракет,
Адамдарды “такыр” жолго чыгарып коң турган
балакет.
- ❖ Компьютерди атасы Акыл тапкан,
Энеси жок баккан.
Ал-мээримсиз, ташбоор шайтан.
- ❖ Техникада – “бар” акылдын кереги,
“Жок” - жатыңдын “жаратуучу мээри”.
Компьютерде аябай зор - мүмкүнчүлүк ченеми.
- ❖ Компьютердик техникалар - тас маңдай,
Адамдарды сенек кылып,
Акылын жеп жаткандай...
- ❖ Акча-адам менен адамдын ортосундагы амалдуу
түлкү.
- ❖ “Истина” деген сөздү кыргызча “анык-нак” десе
болчудай.
- ❖ “Бытьени” “тирдик” деп, жашоо убарасын
“тирилик” деп,
Кыргыздар капкачан эле өз тилинде тапкан төп.

- ❖ Оокатты козгосоң - даамы кетет, сөздү которсоң – мааниси өчөт дегендер да бар.
- ❖ Талдын түбү-бекем, учу-желтең.
- ❖ Көмкөрүлгөн төгүлөт, аңтарылган жарылат – дептир сынчылар.
- ❖ Билимдүү-“төрөң”, билимсиз-“көрөң”, - деген чын.
- ❖ Сырда - сынык жок.
- ❖ Чегирткенин буту, тилдин учу көп иштээрин ким айкаптыр?
- ❖ Тегеректи түз деп айтуу анык калп,
Ар нерсени өз ордунда тап.
- ❖ Кытыгы күлдүрөт,
Кыжыр бүлдүрөт.
- ❖ Сыпаа – сыйда,
Ынтаа – окууда.
- ❖ Төгүлгөн да, чачылган да-жоготуу.
- ❖ Таздын башына, акыл тапкандын жашына караба.

Тил баян

Европалыктар тамды кош кабат курганды кийинчерээк билишкен. А кыргыздар болсо сөздүн маанисин эчактан кош кабаттап сүйлөп, татымдуу кылып жүрүшкөн. Кабат сөз – сабат. Андагы сөз негизи-терең, ойдо-көнөн. Акыл орун-очок алып, мурас мүлккө айланат.

Жээренче чечен баласына “ат жалына казан ас”, “узун жолду кыскарт ” дептир сапарда баратып. Мааниси не? “Керегем, сага айтам, келиним, сен ук”, “сапарым карыды” деген сөздөргө да жүйүр туюм, көрүнүктүү көркөм ой тектелген.

❖ Нускалуу сөздөр – тарбиянын булагы.

❖ Коңшу жашаган карыя кулактандырып, үн салып бараткан келинден бир кесе айран сатып алат. Айран даамдуу уютулуптур. Карыя аны ичип көрүп жактырып: “Дагы качан айран алып келесиң, кызым?” – десе, келин : “Через день келем”, – деп жооп берет. Анда карыя тура баратып: “Күн алыс келем” деп койбойсуңбу жоочалгырды, орусчалап ала-була кылбай”, - дептир кейип.

❖ “Отоо чөп көппү, отун көппү билип болбойт”, -дейт имиш жалкоо ышынып.

❖ “Сынарын ойлобо, турарын ойло”, -дептир алтын буюм алып жатып апенди өзүнө.

❖ Атактуудан татыктуу артык эмеспи?

❖ Натыйжасыз эмгек – кудум эле мөмөсүз дарактай.

❖ Мугалим – башат жигер.

Дегеним - учкуч, инженер,
Андан кийинкилер.

- ❖ Кесипкөйлөрдү эки амалга бөлсөк болот:
 1. Көмүскөдөгүлөр
 2. Таасындар

Биринчиде: Мисалы, чиновниктер. Кабинет ичинде алардын эмне иш жасап жатканын ким көрүптүр?

Экинчисинде: Врачтар, мугалимдер. Булар адамдын дал маңдайында туруп алып, адамга кызмат кылган асылдар.

Албетте – таасындар.

- ❖ Жүрөк учур менен, акыл келечек менен жашайт.
- ❖ Баланы табият амалы берген,
Төрөлгөндөн кийин аны өстүрүү талабы сөндөн.
- ❖ Өз баласын тарбиялаш үчүн:
Ата-энеге деңиздин толкуну,
Дарыянын шоокуму керектиги шарт.
- ❖ Тарбия дареги кыргыздын көөнө сөзүндө
үйүт деп аталат.
Өйдүк-сөйдүк сүйлөгөн,
Нуска сырын билбеген атада кандай нарк?
Энеде эмне барк?
- ❖ Келиндин үлпүнчөгүн ачкан – жаңы жер, жарык күн,
башка асман.
- ❖ Мажирөө адамдан сабак алгандан көрө,
Жөгөнгө май талкан көөлө.

- ❖ Теңир жасаганды түздөбө,
Төлгөдөн өзүңдү издебе.
- ❖ Үйүңдө уулуң барда – кушуң конгондой,
Кызың барда – казаның толгондой.
- ❖ Салтанаттын сүйүндүргөнү да,
Чапкан аттын жүгүргөнү да-убактылуу.
- ❖ Чырдан кийин чыйрыгыш бар,
Чатактын чайын ичишет чагымчылар.
- ❖ Чоң атанын керээзин,
Чоң эненин осуятын нур бойдон,
Баласына жеткире койгон
Ата-эне барбы?
Алар оокатка жоомарт болгону менен,
Рухкатта эмеспи жарды?..
- ❖ Караңыздар!
“Баланы коргоо” деген
“Балмуздакты көнөн жеген”, -
деп билгендер бар арабызда.
- ❖ Көчкөндө
Жүүнү боштун жүгү-салбыр,
Көчөдө,
Оозу боштун тили-калбыр.
- ❖ Караңгы менен жарыктын кармашы -
Түбөлүктүү жалгашуу.
- ❖ Өлүм ар кимдин эсебин чечип,
Суроо-жоопсуз коюлган чекит.

- ❖ “Сабырдын түбү-сары алтын”,
Гүлү төрт мезгилде ачыла берген аял бактың.
- ❖ Үмүттүн ишеними кемеден,
Аны дайыма жетелеген,
Кубатын көргөн шар толкун.
- ❖ Илим – сопулардыкы,
Китеп – окугандыкы.
- ❖ Билимдин узун, туурасы жок – тоголок,
Бир чети жыйылып, бир чети-жомок.

Түшүнгүлө, эй түркөй, көңкөлөстөр!
 Жаш бөбөктөр – эң апакай периштең!
 Бергиле жылуу мээрим оюнуна,
 Бүркпөгүлө муздак суу коюнуна.
 Эсин эки “бүркпөгүлө!”
 Мындан ашкан убал жок!
 Белтүрүгүн
 Кыйбайт ээн кырдагы,
 Жырткыч дагы.
 Кесирлер, байкагыла!
 Сатпагыла баланы,
 Окшотуп бутуңдагы байпагыңа...
 Денесин мөлтүрөтүп сүт ичиргин,
 Ар бирин,
 Балсууга чайкагыла,
 Билбесин ачуу эмне экендигин.
 Периштелер –
 «Булар биздин
 келечеги изибиздин!»
 Десеңер

Наам – жогорулоо үчүн “илгич”,
Эң ишенимдүү “кубат-күч”,
“Мүмкүнчүлүк” – көтөргүч,
“ишеним” деп түшүнүшөт бир даары.

Не деген жооп айтат:
Жалгандын “көмүскө”
Куру, “чийки” “шалгамдары?”
Коррупция талаасында
Бир да жолу ырдабай
“Эл артисин” алгандары?

III. ЫЙМАН. РУХ ДҮЙНӨ.

- ❖ Жетсе да башың булутка,
Кудайыңды унутпа.
- ❖ Суукта үшүсөң бекинбе,
Көңүл бөл көргөн жетимге.
- ❖ Тазалык таманга чейин.
- ❖ Көңүлү алагдынын – көөдөнү караңгы.
- ❖ Аяр болжо, ак төкпө жолго.
Алганыңды коюп, бергениңди ойло.
- ❖ Болсо жакан ак – берген батаң нак.
- ❖ Сабыр карытпайт, санаа карытат.
- ❖ Үмүтүң үзөңгүлөш жүрсө пар,
Үлүшүң тоого барабар.
- ❖ Жарыгың жалпыга жанса,
Жалының жылыта алса деймин.
- ❖ Даанышмандан окуганың -
Жанган отту көргөнүң чокудагы.
- ❖ Колу ачыктын – жолу ачык.
- ❖ Таразадай тегиз жүр,
Теңтушуңа эгиз жүр.
- ❖ Обол өзүңдү, кийин сөзүңдү тазала.

- ❖ Тапканыңы насип дө,
Эккениңи казып жө.
- ❖ Босогоңо келсе да, бооз кийикти жыга чаппа.
- ❖ Тышы да ичи да ыпыласка,
Бооркөрмөк кылып кутуң ачпа.
Жыйганыңы сатсаң да,
Ыйманыңы сатпа.
- ❖ Текебер теңчилик ишке көч көлет,
Кесирдүү күчкө тез көнөт.
- ❖ Жылкыны жоорутпа,
Көңүлдү оорутпа.
- ❖ Бузулуудан – булакты,
Ызы-чуудан кулакты сактап кал.
- ❖ Кыянаттын аягы кырылуу менен бүтөт.
- ❖ Тымызын ичпө, ачыкта кымызын ич.
- ❖ Элге керексиз нерсеге камкордук кылуу да-
наадандык.
- ❖ Куйкалаган курмушу-токтотот кан,
Ушактын уусу-онтотот жан.
- ❖ Күзгүнүн күчү – тушунда,
Күлкүнүн күчү – учурда.
- ❖ Булбулу сайрабаган токой – кысыр,
Суусу болбогон арык - кусур.

- ❖ Ыйман-ыскатын жегендер бар,
“Эчтеке болбойт” дегендер бар.
- ❖ Оңдолгон ката – бата,
Ойлонуп баскан жол-таза.
- ❖ Жуунган –дененин тазалыгы,
Ыйман – пейилдин аруулугу.
- ❖ Ыймандын атасы – Акыйкат,
Энеси – камкор, асылзат.
- ❖ Дени тазалык – ичкен, жегенден,
Рухтун тазалыгы – ак пейилден.
- ❖ Тантыктын тилин оңдоо-кажетсиз.
- ❖ Байчекини териш жөн, бечарага берип көн.
- ❖ Ырыскы – эшигиңи сырдап,
Элирип ырдап келбейт үйүңө.
Анын тамыры –
Ар дайым сүйүүдө:
Мекенди, элди, эмгекти,
Өнөрдү, адамды,
Айлантип алтын түйүңгө.
- ❖ Кумарын жазам деп кулагын тешпе.
- ❖ Сүйүү теректин жалбырагы эмес,
Жел тийсе желбиреп турган.
Ал жүрөктө уктап, жүрөктөн көзүн ачкан,
Нур жандуу элес, -
Дүйнөнүн сулуулугу сыйган.

- ❖ Комуздун күүсү коңур болсо – сүйлө,
Тыбыр болсо – бийле.
- ❖ Ботонун ыйын уксаң, төөнүн көзүнө кара.
- ❖ Уяттуу учсаң, турактуу коносуң.
- ❖ Көзүң таңып чыккандай жолго,
Куран тилин, билбеген молдо.
- ❖ Уятсыздын убадасы түгөнбөйт.
- ❖ Жан карыбайт, дөн карыйт, -дешет билермандар.
- ❖ Арам бар жерге адал жолобойт.
Жамандык уурданып келет, жакшылык корголойт.
- ❖ Үйлөп бербө, үндөп бер.
- ❖ Көрооздор жакшылыкты да, жамандыкты да кудайга
шылтай коюшат.
- ❖ Себепсиз куурай сынбайт,
Кеңешсиз кылган жылбайт.
- ❖ “Ак эткенден – так эткөн”,
Бардыгы - аракеттен.
- ❖ Дилиңди берсең, гүлүн берет.
- ❖ Ыпыластар ыкыластан ичиркенип качышат.
- ❖ Шуркуя түлкүнүн изи менен жүрөт.
- ❖ Күл төккөн жерге куш конбойт.

- ❖ Үрөйүңдү салба, түгөйүңдү чанба.
- ❖ От жагам десең тезек тап,
Ошко баргың келсе, күлүп бак.
- ❖ Апаат адам тагдырын толгойт,
Качкан куш кайрылып тууруна конбойт.
- ❖ Уул да, кыз да – балаң!
Үйрөнгөн үйүтү жаман,
Болгону – “тоңдурат”,
Жакшысы - оңдурат.
- ❖ Сабырсыз көлиндин сааган ую ийибейт.
Сабатсыз төрүңдүң саамалыгы билинбейт.
- ❖ Жараткан – акыл дүйнө,
Жарык таң – жан дилде.
- ❖ Шайтан – жиниңде,
Шапалак – тилиңде.
- ❖ Чапкан ат –учкан канат,
Өзүң жашаган доор.
Элге кылган кыянат –
Бардыгынан оор.
- ❖ Антты бузган-ачуу,-
Өлүмдөн катуу.
- ❖ Сормо саз – соолгон дарман.
Төлгөдө элес айтылып, өзү-жалган.
- ❖ Сарсанаа жүдөтөт,
Оору түгөтөт.

- ❖ Сени талпындырган да,
Алкындырган да-ден соолук.
- ❖ Жеткениңи жээрибе,
Жеткен соң дайра жээгине.
- ❖ Түшүңдө албан гүл көрсөң – сүйүү,
Өңүңдө алдап күрмөлсөң – бүлүнүү.
- ❖ Онтоткон оору - чоң оору,
Оролго кирсең – оңолуу.
- ❖ Чыныгы боорду Эгем жараткан,
Кыйырсыз кара өзгөйдү кыргыз:
“Ташбоор” деп так айткан.
- ❖ Сөз – жандын үрөнү.
- ❖ Жалганчынын тили-ууру,
Алдамчынын дили-куру.
- ❖ Кошоматчынын ылайын көчпө,
Урмат кылганды дайыма эсте.
- ❖ Ыймандын жолу тазалык аркылуу өтөрүн биле жүр.
- ❖ Төгүндүн жолу-бөлөк,
Жообу-төгөрөк.
- ❖ Адамды жамандоо - ыймансыздын өнөкөт ооруусу.
- ❖ Зөөкүр жолдо жаткан чымчыктын балапанын да
тебелеп өтөт.
- ❖ Калптын казаны жексурдун үйүндө кайнайт.

- ❖ Алдамчы - жүрөгүңдү жөй турган курт.
- ❖ Кайырсыздын түбү-дайынсыз.
- ❖ Таза суунун тамчысындай мөлтүрө,
Ырыскың нур болуп кошулсун көркүңө.
- ❖ Уулуң ыймансыз болсо, бетиңе ылай шыбап кетер,
Кызың ыймансыз болсо, өз абийирин түгөтөр.
- ❖ Жакшылык – адамдын ар-намысын бийиктетүүчү
көөнөербөс сыпат.
- ❖ Ызааттын жан жолдошу – жакшылык,
Душманы – саткындык.
- ❖ Ыймансыз элин сатат,
Түкүргөн жери-башат.
- ❖ Бирөөнүн ийгилигине мурун чүйүргөн –
Текебердик, пастык.
Ошо ийгиликке көз артып, жаны күйгөн –
Көралбастык.
- ❖ Убадага турбаган – урук даны куураган.
- ❖ Таза болсо ыйманың – жакшылыкты жыйганың.
- ❖ Соо адамдын төшөктө жатып тамак ичкени,
Төрүндө тайраңдаса иттери,
Бери болгондо жийиркенич жолго түшкөнү.
- ❖ Жылкыны башка чаппа,
Төшөк тебелетип, төрүңө ит бакпа.

- ❖ Тазалык-сыртта
Жана ичиңде
Жандөм-Рухта.
Буларды сактоону унутпа.
- ❖ Жол бербө кежир кыйыкка,
Кол бербө ичи былыкка.
- ❖ Бирөөнүн өсүп жаткан ийгилигин,
Жактырбай келсе жиниң,
Аныктап турат сенин,
Ичиңде “ит өлүгү ” бар экендигин.
- ❖ Кутурганды кучактаба,
Утулганды ушактаба.
- ❖ Зөөкүрдүн бети жок,
Арсыздын алы жок.
Ушактын чети жок,
Урунун багы жок.
- ❖ Пара берген,
Ыйманы кеселдеген,
Уятты кечип,
Нысабын жеген,
Элден-журттан бекинип,
Этегин жырткан сук –
Ниети бузук макулук.
- ❖ Коррупция – элдин ырысын жуткан
Ажыдаардын жаңы түрү.
- ❖ Коррупциядан акча тапкандар –
Элдин каргышын алып жаткандар.

- ❖ Тазалык, бийиктик, төрөңдик, ар-намыс, боорукердик - Эрдиктин сапаттары.
Саткындык, кара өзгөйлүк, жалганчылык, наадандык
Жана да толуп жаткан “башкалары” –
Адам жоругунун “чатак” жагы.
- ❖ Боорукердик, калыстык – ыйман гүлү,
Кара чаар жылан окшойт,
Ыймансыздын ирең түрү.
- ❖ Ич кубатың күүгө келсин байма-бай,
Тыш сыпатың толкуп турсун дайрадай.
- ❖ Көңүлдү терең чалкытсаң,
Өмүрдө кенен балкыйт таң.
- ❖ Көчөгө какыр-чикир таштаганың,
Көзүңдүн көрбөгөнү бутуңдан башка жагын.
- ❖ Жан рухту көктөткөн алтын булак,
Анын тилин жетесиз тантык кылат.
- ❖ Эң алдын жети атаң – жети китеп, тарых ал!
Бабалардан нускаларды ак сандыкка салып кал.
- ❖ Аркардын көзүн жайнатып туруп атканың,
Табияттын өзүнө таш уруп, отко жакканың.
- ❖ Дилге берген нак ишеним айланат бир күн дилдегө,
Турмуштан ак-караны ылгап көргөн көзүңдү түркүн
ирмебе.
- ❖ Жашоонун жээри көбөйүп, мээри азайып баратканы–
Адамзат коомунда ачкөздүктүн ашынган талаптары.

- ❖ Уулдарым Нурзат, Урмат, кыздарым Кумар, Наар,
Силерге айтарым санаа күлүк...
Жүрүп... жүрүп... илимде аша берсе мүмкүнчүлүк,
Жетип келсе Технография деген заман,
Роботтор жер айдап, малды багып төрт түлүк,
Нан бышырып, кир чайкаса,
Үйдөгү кирди-чыкты жумуштардын баарын билип,
Адамдагы ыйман, мээр, сүйүүнү нары сүрүп...
Ырдабастан, ыйлабастан, ойлонбостон, ишенимди
токтотуп,
Иштебестен жең түрүп?
Жумуш деген улуу наркты роботко энчилеп,
Болобузбу адам эмес – скелет?
Жок! Жок! Жок! Мен,
Жашаймын кудай берген
Асыл, жоомарт эмгек менен!
- ❖ Жарыңды чындап сүйсөң сүйүүсү –
Чындыктын жана ишенимдин үлгүсү.
- ❖ Кудай деген дин
Жөкө көз карандысыз ак ишенимиң.
- ❖ Үстүндө чуркоого, түбүндө уктоого мүмкүн эмес
нерсе – көл.
Ал эми жан дүйнөсү көлдөй киши – Айкөл.
- ❖ Сүйүү ыймансыз болобу?
Ыймансыз туулган бала оңобу?
- ❖ Сагынуу – сүйүүнүн толкуусу,
Жалынуу – наадандыктын жойпусу.
- ❖ Сагырга кылган жардам бийиктендирет,
Шумпайга кылган пайдаң жийиркендирет.

- ❖ Жылып кирген суук чыйрыктырат,
Кесирдүү тийген сынык ууктурат.
- ❖ Асмандаган теректи кесип туруп,
Кудайга сыйын кылды мечит куруп!
- ❖ Жазганды билсең – сыя изде,
Жарыңды сүйсөң – дил түздө!
- ❖ Суу таза идиште сакталат,
Сулуу көздөн башталат.
- ❖ А дегенде аштык тап,
Анан керек баштык, кап.
Элирбегин пулуңа,
Этегиңди жакшы жап.
- ❖ Колуң менен эмес, көңүлүң менен бер.
- ❖ Тазалык болуш керек бардыгында жана да
Көңүлдө, сууда, жерде, абада.
- ❖ Улуулук бар катылган,
“Өзүңдөн тап” деген кыргыз сөзүндө.
Анткендиги, ийгиликтин, чийкиликтин,
Жакшылыктын, жамандыктын,
Себептери - өзүңдө.
- ❖ Талашка дайыма калыстык жетишпейт.
- ❖ Терспейилдин ырахаты-мыскылда.
- ❖ Коңшуңа калыс бол чекпей, нетпей,
Этият бол, эгемен мамлекеттей.

- ❖ Чыныга майың толсун,
Ыймандуу жарың болсун.
- ❖ Ыймансыз күйөө ырыскыны түгөтөт,
Андан соң үй-бүлөнүн жылдызы өчөт.
- ❖ Ыймансыз кайгынын жолдошу,
Кара-тумоо түшүп, кеселдин оорлошу.
- ❖ Уңулдаган да, улуган да жагымсыз дешет аңызда.
- ❖ Коргологон котур болуптур.
- ❖ Ышкын түптү билбеген,
Ышкырып коюп сүйлөгөн.
- ❖ Кара жылан – кара ниет, заардуу түгөт,
Кайсы жер, кайсы мезгил,
Кайсы күн, ошол мүнөт,
Даяр болуп чакканы сени жүрөт...
- ❖ Суук үрөй-жаман,
Жүрөгү дүлөй-наадан.
- ❖ Тезекти кургатып үйсөң жагылат,
Китепти жыйып, окубаган жаңылат.
- ❖ Терсаяк теңиң эмес,
Кераяк жээниң эмес.
- ❖ Ыйманың – ак көйнөк,
Ырыскың –нак дөөлөт.
- ❖ Ак ниетиңи чаппа садага,
Ынтымакка бирөөнүн көзү менен караба.

- ❖ Керсейген да, дәрдейген да-ыймансыздын адаты.
- ❖ Жалкоонун жарыгы жок,
Басканда арымы жок.
- ❖ Калыстык – ыймандын тиреги,
Ак ниет – алдыңа жайган килеми.
- ❖ Кералбастык көздөн билинет,
Чыдабастык чыркырап жүгүрөт.
- ❖ Кайратсыз ыйман –
Калаксыз кайык, агымга жылган.
- ❖ Ыйман ынтымак менен жолдонот,
Зордукка каршы коргонот.
- ❖ Алкы бузук апсыгат,
Напси бузук таш жутат.
- ❖ Сүт ичсең да бүт ичпе.
- ❖ Ыймансыз ыркыраган жерде,
Кордукка чыдап коргонбой нымтырап олтура бербө.
- ❖ Шорлогон кордогонду жеңиптир деп айтыш – анык калп.

IV. ҮЙҮТ

- ❖ Кереги жокто кем сүйлө.
- ❖ Чоочун жерде чоогол бол.
- ❖ Чабармандай чамынба.
- ❖ Сүйлөөр алдында бир аз тыным алсаң күч кошулат.
- ❖ Абийирсиздик алыңды курутат,
Жагымдуу сөз жаныңды жылытат.
- ❖ Кырды ашсаң да, кылыгыңды ашырба.
- ❖ Табакташ болгондон, сабакташ болгон-кыйла жакын.
- ❖ Тартип көргөнүң – артык жөндөмүң.
- ❖ Табылбай атса талпына бербө.
- ❖ Мээнеттен өтсөң, дөөлөткө жолугасың.
- ❖ Эрмекти издебей, берметти изде.
- ❖ Чыныгы тогуз досуң - тогуз конушуң.
- ❖ Тооктон шумкарды айра тааный ал.
- ❖ Жалбыракка жашынба, жабыркаганга таш урба.
- ❖ Ачууңду тыя бил, ал-күчүңдү жыя бил.
- ❖ Тобокел деп тоголонбо, тогошпо жоболоңго.

- ❖ Обол жылып, анан тездегин.
- ❖ Улууга урмат, элге кызмат кылган-абийир.
- ❖ Көрктү көргөндө адашпа, көптү билгөндө талашпа.
- ❖ Сулуунун астын торобо, суктарга асти жолобо.
- ❖ Тарыхты тамырлап оку, дайындап ук.
- ❖ Таң нуруна багыт ал, даанышманды таанып кал.
- ❖ Тереңдик бийиктикти кемитпейт.
- ❖ Алыскы жоону жакындатпа,
Ач болсоң таңдайыңды такылдатпа.
- ❖ Ойлонуп жасалган иш ордунда бүтөт.
- ❖ Санасаң сабыр эткин,
Карасаң кадыр төккүн.
- ❖ Жол - баскандыкы,
Акыл - ачкандыкы.
- ❖ Кулаш-оңой,
Чыдаш-кыйын.
- ❖ Оттон от чыгат,
Оргуштаткан күч-кубат.
- ❖ Суусап ичкөн суу-даамдуу,
Сулуулап бүткөн иш-жагымдуу.
- ❖ Шашылба да, камыкпа,
Шам чыракты багытта.

- ❖ Жигит болсоң суудай агымдуу бол,
Оттой жагымдуу бол!
- ❖ Сыйдын гүлүн,
Сыпаттын тилин билген-жакшы.
- ❖ Ирмемдик ырахат үчүн ичегиңди чубаба.
- ❖ Тарбиянын талуу жери – туруксуздук.
- ❖ Эмгекти жашынан үйрөнөт бала,
Антпесе чоңойгондогу аракет куру-убара.
- ❖ Коңшуларга ырыскы даам берген кезде
Дасторконуңду таза, кенен жай колдон келсе.
- ❖ Уктаганда бүк түшпө!
Учсаң шаңшы бүркүтчө.
- ❖ Ой тапканды демитпө,
Оттогонду үркүтпө.
- ❖ Агарган таң – күмүш наар,
Абайлап баскан жүрүш бар.
Ай, чолпон болуп көрүнүп,
Ак тоодон чыккын сүйүп жар!
- ❖ Манасты билип окусаң – чаласың,
Сүйүп окусаң – табасың.
- ❖ Манасты толгонуп түшүнүүгө жетсе күчүң,
Астыңа айланып толот дүйнө бүтүн.
- ❖ Зээниңи койсоң, дээриңе конот.
- ❖ Ажайыпты кылдап,
Сулуулукту сындап сүй.

- ❖ Билбөгөн айып эмес, биле жүрбөгөн дил-майып.
- ❖ Сый-урматты таза кыл, сыя тапсаң жаза бил.
- ❖ Кол бергенче, жол берген абзел.
- ❖ Тас башка такыя кийсе жарашпайт, -дейт келиндер.
- ❖ Арамза жалкоого алты ай аздык кылат экен.
- ❖ Саман-отко салганда жаман.
- ❖ Кырааттуу китеп оку, ырааттуу тамак ич, Ызаттуу жерде отур.
- ❖ Дөңгөчтү билип арала, ээси жок үйдү кирип караба. Кырмычыктын түбүн жалаба.
- ❖ Казан кайнаганда кашык, чөмүчтү тап.
- ❖ Ичине кирбей туруп “билем” дегенден асти этиет бол.
- ❖ Ток зым аркылуу, ой тил аркылуу жетерин билсең да эстен чыгарба.
- ❖ Көзү жок азиз олоңдойт, буту сынык чолоңдойт, Жүрүм-туруму оңолбогон оңолбойт.
- ❖ Сагыр сары майга жеткенде пейилине байкоо сал.
- ❖ “Турумду тешип келе бербей”, -десе да түшүнбөгөн-анык дөдөй, кейбир неме.
- ❖ Чымчыктын балапаны бүркүттүн жанында чоңойсо да, чымчык болуп кала берет.

- ❖ Жаңы кылоо бычакты,
Кайраганда табы ашат.
Укмуш сөйкө сулууга,
Такканыңда көрк ачат.
Жорго минип жигиттер,
Жолдо сызса жарашат.
Чырайлуунун чырпыгын,
“Чыныккандар” талашат.
- ❖ Жөөк жигинен бурулбаса,
Кыз дилинен бузулбаса!
- ❖ Шуудураган камыштан,
Жоодураган көз – даанышман.
- ❖ Таразага кыл такпа,
Тазамын деп сынтакпа.
- ❖ Сүмөлөк кайната бергенде, отту жайната бергенде
бышат.
- ❖ Катарда башына карабай жашына карап отур.
- ❖ Колун жуубай тамакка отурган – анык чочкодой
“кокуй жан”.
- ❖ Тез болгонго – эс конбойт.
- ❖ Арабаңа түшсөм экен,
Айраныңы ичсөм экен, - дептир жалкоо түшүндө.
- ❖ Өктөм сүйлөбө, өлчөп сүйлө.
- ❖ Табылгасыздын талтактаганы,
Камылгасыздын жалтактаганы курусун.

- ❖ Урагандын алын сураба. Бул учурда көңүл айтуу кара көргүлүктүн кайгысын күчөтөт.
- ❖ Жакыныңы “көтөрөт”, – деп демитпе, Кедейиңи “жетелет”, – деп кемитпе.
- ❖ Сулуулукту кошо билген көңүлгө, Сыйкорлукту тартуула өз жөнүндө.
- ❖ Мактаса:
Жүрөгүңдү ар кимге тосо көрбө,
Белек берсе, аны да кошо бербө.
- ❖ Ар бир жандын өз орду бар:
Барчын-тоодо,
Жылан-чөлдө,
Бака-балчак-балчыкта,
Балык-көлдө.
- ❖ Шумкар жоруга кошулуп жем жебейт, – дейт мүнүшкөр.
- ❖ Тооктун жумурткасын аңдыба,
Күткөнүң келбейт алдыңа.
- ❖ Пулду сүйгөндөн нурду сүйгөн канчалык артык?
- ❖ Тоого чыксаң да, тоодон түшсөң да кулап кетишиңи эстен чыгарба, - дептир атасы, копол баласына жалбарып.
- ❖ Жашыл кылган-жаандан, акыл жыйган-баамдан.
- ❖ Аксаң шар аккын, жеткидей бол тамырына дарактын.

- ❖ Күрөктүн күчү-билекте,
Көрбөгөн нерсеге илешпө.
- ❖ Жаңгак бышканда күбүлөт,
Жарганат учканда сүйүнөт.
- ❖ Кызуунун кырмананы чачылат.
- ❖ Көлжирекке дос болбо,
Кейбир чырга коштолбо.
Ачкөз, кытмыр, жалаакор
Толуп жүрөт бош жолдо.
- ❖ Собол берсең, чоогол бер.
- ❖ Айтылган иштин эсебине жара.
Атың ооруса тезегине кара.
- ❖ Сынчылар кыйшыктан оңду,
Кыйыктан бүтүндү тааптыр.
- ❖ Кепти талап сүйлөн,
Көмтикти баалап үйрөн.
- ❖ Адеми тазаны, аябай асылды, табияттан табасың.
Ал үчүн ажайып таңдын атканын, күндүн нур
чачканын, булактын шылдыр акканын көр.
Булбулдун үнүнө кулак төшө, бутактан алып же
бышкан мөмө. Дагы айтарым, жамгырга жүзүңдү тос.
Көгүлтүр асманды тикте, көз жибер гүлдөрдөгү ар
кыл түскө.
- ❖ Башка келсең да, ашка келгендей болбо.

- ❖ Сабырыңы суз кылба, кабагыңа муз жыйба.
Анткени чөйрөңдө адамдар жүрөт жыкжыйма.
- ❖ Сергек жүр да, элпек жүр. Чыксаң шаар, көчөгө
короздонбо өтө эле. Эң майдадан чоңгоче көңүл
түздөп, караштыр.
Кийимиңди мүчөңө, өң-түсүңө жараштыр.
- ❖ Чыдамкайлык – чыныгы асылзадалык. Ал-жигитке
түркүк,
Кызга-мүлк.
- ❖ Жарлыкты көкүрөккө такпа, жаш баланы көп көзүнчө
какпа.
Топ алдында көрсөйип, же артында бөжөңдөп баспа.
- ❖ Тобокел - белдүүгө, ороскел - элдүүгө.
- ❖ “Төппей терекке чыккан³” - айласыз. Маселе чөчпөй
жыйын курган- пайдасыз.
- ❖ Абийириңди тапсаң аксабайсың,
Өмүрүңдү баксаң өксүбөйсүң.
- ❖ Кагылышта калысың, кармашууда намысың,
кейиште досуң, көмегеде отуң болсун.
- ❖ Кеп сүйлөөдө эмес-жүйөдө.
“Чаарбашка” кымбатыңы да, сымбатыңы да
алдырба.
- ❖ Атаңа - акылыңы, энеңе - дилиңи кош.

³ “Төппей терекке чыктым” (табышмак).

- ❖ Душманга көкүрөгүңдү ачпа,
Саман өрттөнүп жатса энтөңдөп шашпа.
- ❖ Дөөлөт да, сөөлөт да-кымбат,
Аны сактай билген-зыйнат.
- ❖ “Төнтөк теппесин, зөөкүр сөкпөсүн”, – десең, –
жолобо.
- ❖ Эсебиң дайым болсун так,
Ыңгайын билип шынаа как.
- ❖ Ойдон – акылга,
Акылдан – аракетке,
Аракеттен – берекетке.
- ❖ А дегенде жер камда,
Андан соң урук танда.
Анан ошол урукту
Табында сеп, ыкчамда.
Кезинде сылап-сыйпап,
Азык төккүн,
Башты катпай жуурканга.
- ❖ Желпилдеп эгин өссө
Кангычакты суу жалга.
Анан... анан... кочушуң
Толуп чыгат нур-данга.
- ❖ “О, кудайым, берегөр!” деп,
Ниет көздөп, сый камда.
Кандай кыйын нанды табыш,
Элди багыш, дыйканга!
Ох! хо-ooo!

- ❖ Супурадан сузуп алба,
Сурай берип бузуп салба.
- ❖ Кыздын колу - жибек кол,
Жигит болсоң - тилек бол.
- ❖ Жигиттин сөздөн сынганы,
Чынардын кыйрап жыгылганы.
- ❖ Жаш кезде –
Жолуң кенен,
Убакыт көп ченебеген.
Улгайганда –
Жолуң тар,
Убакыт учат жел менен.
- ❖ Сезим – жүрөктө жаккан чырак,
Акыл – ойдо тапкан орошон булак.
Кыял – жылдыздар төккөн нурчубак.
- ❖ Саймедиреп көп сүйлөбө,
Айтар сөзүң жок болсо.
“Жүргүлө биздин үйгө!” – де,
Астейдил досторуң топтолсо.

Сөз маанисин изде

Кыргыздын тоолорунда чакан, тунук көлдөр көп. Жээгинде туруп карасаң, айланадагы аска-зоолор, карагай-кайың, арчалар, көк асман, ак булуттар көл түбүнөн даана көрүнөт. Ошо сыяктуу кыргыздын кээ бир чулу сөздөрүндө эки элес так жөнүгөт:

бири - айтылып жатканы,
экинчиси – сөз маанисинде туюнтат башканы.

Мисалы, Жээрөнчө чечен:

“Ат жалына казан ас”, – деген экен.

Дегени: “Токто балам, тамактанып алалы”, – деп айткан турбайбы көсөм.

Дагы:

“Тар жерде аш бергиче,

Кеңири жерде муш берсең дурус”, – дептир коногу.

“Сый тамагыңы кеңири жайда тартуула” дегени оногу.

- ❖ Салмак менен сүйлөп,
Ардак менен жооп бер.
- ❖ Кериле берсең кемтигиң көбөйөт.
- ❖ Жел сөздүн бакырып айтсаң да,
Шыбырап айтсаң да орду жок.
- ❖ Өзөгү жок сүйлөбө,
Өңүрү жок бийлебе.
- ❖ Терсаяк – таалим жолуна түшпөгөн тескери.

- ❖ Жалжактап күлө берген, жайсыз жерге
Олтурган менен барабар.
- ❖ Саман өрттө күчүнө кирет,
Жаман көпсө, өз үйүнүн туурдугун тилет.
- ❖ Тулпарды сагактан алып жетеле,
Шумкарды талпынтпа чаңдуу көчөдө.
- ❖ Жөн турганды дүрбөтпө,
Уктаганды үйрөтпө.
- ❖ Жоргону таскагына,
Комузду капкагына кара!
- ❖ Тикендин күчү – сайганда,
Эрдин күчү – майданда.
- ❖ Шөлбүрдүн шөкөтү,
Мөндүрдүн апааты – жаман.
- ❖ Санаанын зарпын – жүгөндө,
Сабырдуу бол десе – түгөнбө!
- ❖ Эпчилдикти элден ашып кетүү үчүн эмес,
Максатка жетүү үчүн жумша!
- ❖ Куурай издесең да тынбай изде.
- ❖ Чокон ишти - чоң дебө,
Тойдогу ашты – тоң жебө.
- ❖ Кадырыңды бийик карма,
Кааданы сүйүп аңда.

- ❖ Ушактын “жумурткасын” басып шөктөнбө,
Кол чатырыңы үйүңдө ачып, эшигиңе көптөлбө.
- ❖ Таандыкты талашпа,
Жамандыкты жамашпа.
- ❖ Жок кылуунун амалын ойлобо,
Ток кылуу талабыңда бол жолдо.
- ❖ Тооктун токтой турган жери – көңдөбө, уя.
Мастын боортоктогон жери – чыла.
- ❖ Сулуу аял – ченде,
Сулуулук – бардык жерде.
- ❖ Сүйбөгөнгө - сүйкөнбө,
Теңбөгөнгө – төлинбө.
- ❖ Талуу жерден сыгыптыр,
Ташын талкан кылыптыр.
- ❖ “Жок” – жалкоо “ургандыкы”,
“Бар” – эмгек кылгандыкы.
- ❖ Тарбия-таалим балага үйдөн конуш керек,
Ал үчүн ата-эне ага дараметтүү болуш керек.
- ❖ Тазалык тазалыкты чакырат,
Арамдык азабыңды ашырат.
- ❖ Нурда көркүң өсөт,
Чырда көйпиң кетет.
- ❖ Кашаң – өксүтөт,
Жашаң – өөрчүтөт.

- ❖ Улуулардын алдында,
Этегиңди какпагын.
Эч ким жокто жаныңда,
Ээн жерге жатпагын.
- ❖ Аракет – кылгандыкы,
Жол – жылгандыкы.
- ❖ Кербөгөндүн көргөнү да – караңгы,
Көрсөтүп үйрөт балаңды.
- ❖ Ракета жерди айланып учса да,
Кашык колдон түшө элек.
- ❖ Сууга кудуп түшкөн - чебердик,
Жаман адатты таштаган - эрдик.
- ❖ Сөз кенемтени көңитет,
Музыка сезим сергитет.
- ❖ Таруу - дандын майдасы,
Жагуу - жандын пайдасы.
- ❖ Сынчы бузулганды,
Сыныкчы – сынганды оңдойт.
- ❖ Учкан – зымырайт,
Думуккан – тыбырайт.
- ❖ Ширин – күздө,
Дилиң – жүздө.
- ❖ Олтуруп, турганды,
Дөңө, бой жыйганды,
А түгүл жуунганды,
Куштан үйрөн.

- ❖ Сабаты – жок,
Адаты – бок.
- ❖ Арам, адалды билбеген,
Акылмансынып сүйлөгөн.
- ❖ Сергекчил болсоң – ай тамга,
Эмгекчил жакшы андан да.
- ❖ Сөксөңдөп чуркабай талаага,
Жетсем деп жүгүр маарага.
- ❖ Ээрчимени ээрчибе.
- ❖ Суу чүрөгү – булак,
Куш түнөгү – бутак.
- ❖ Тентектин жыйынтыгы – келтек.
- ❖ Арсызга адаттын кереги не,
Ишенип кой аттын бир күн төбээрине.
- ❖ Сөйрүктүн сөккөнү – жаман,
Ойрондун опурталы – ок тийген каман.
- ❖ Көз бар эмеспи кулак бүтсө,
Куймак берем десе көчөдө кулап түшпө!
- ❖ Киши билгинин кыны – тыктуу,
Иш билгинин ийгиси – мыкты.
- ❖ Урматтуу уста уултарган өтүк – жакшы,
Уйпаланып чуркай бербей бир азга көчүк басчы.
- ❖ Талпынсаң тайказанга улак ташта,
Таарынсаң улууларга дымак ташта!

- ❖ Таранган кушка,
Жаланган итке жарашат.
- ❖ Сыйласаң сый аласың,
Сыйкы жүрсөң сыйгаланасың.
- ❖ Улуулар айткан сөздү унутпа,
Уйкулуу көздү чарчатпай укта.
- ❖ Шудуңдаганды шодоңдогон жеңиптир.
- ❖ “Карынын сөзүн капка сал”,
Кадырлуу жагын тактап ал.
- ❖ Сүзмөдөн тизме чыгарба,
Сүйүнсөң оона тулаңга.
- ❖ Таңуу – сыныктын иши,
Жагынуу – жасакердин үлүшү.

V. АДАМТААНЫМ

- ❖ Зергер – жарашыкты жаратуучу,
Мугалим – акылды агартуучу.
- ❖ Ай толгондо ачылат,
Караңгыны качырат.
- ❖ Сыңардын сырын сураба.
- ❖ Тамак супурадан башталат,
Талант – куш уяда такшалат.
- ❖ Темирди ийген – азамат,
Өз төңин сүйгөн – асылзат.
- ❖ Сүйүп үйлөн,
Сырын изде дилден.
- ❖ Ташты чагып “таап” алгандар да,
Башты чагып “багып” алгандар да – азаматтар.
- ❖ Кер какшык кемитет,
Керооз демитет.
Жагымпоз куру желге семиртет.
- ❖ Адамды көзүнөн, акмакты сөзүнөн – тааны.
- ❖ Чар сөздө тар ой жатат.
- ❖ Чоорду тарта, жүктү арта билгенди сыйла.
- ❖ Эл аралаганда “аксым” менен “шумпайды” таанып кал.

- ❖ Тили чүчүктүн – мурду бучук.
- ❖ Арактын күчү татканда, таяктын күчү чапканда билинет.
- ❖ Өркөнүң өспөй жатса, өзүңдөн көр.
- ❖ Талкаланса кумара оңдойм деп тартпа убара.
- ❖ Сагызган сак болсо да сактык ишке жарабайт.
- ❖ Кыялын токтото албаган адамды “кой!” десе, Кыянды топурак менен тосконго тете.
- ❖ Омкорулган көңтөрүлгөнгө күлүптүр.
- ❖ Сараланы кийип алып, каралага тыңсынба.
- ❖ Зулум менен мыкаачы да наристе болуп төрөлгөн. Сыягы кийин заар ичкен, чаян менен бөйөндөн.
- ❖ Койду тишинөн, адамды ишинөн байка.
- ❖ Балаң - алтын, неберең - күмүш, Жүрөгүң - экөөнө төң берген үлүш.
- ❖ Сот актаганды, эл мактаганды жактырбайт.
- ❖ Таамай сүйлөгөн – мыкты, ал сөздү жалгай жүргөн андан тыктуу.
- ❖ Жаныңдагы жасакерленген – дос эмес.
- ❖ Эркекти намысынан, аялды калысынан баамда.

- ❖ Сулуу аялга суктануу бат,
Бирок аны жаман илдеттен куткаруу кымбат.
- ❖ Ач көздүн көзү – сукмаанай, коркоктуң көзү – алагай.
- ❖ Акылдуу сулуу – азамат бузган дубан,
Акылсыз болсо пиала сыпат, ар кимге чай куйган.
- ❖ Өлгөндө өкүргөндү, талашта бакырганды азайтуу жөн.
- ❖ Кошоматчынын экиленген түрү, ырчынын мекиренген үнү-жагымсыз.
- ❖ Жыйында жөнү жок сүйлөй берген – кемпай.
- ❖ Жол башчы жолго чыгат,
Кошоматчы коштоп турат.
- ❖ Бадалдуу черде бал тамат,
Балалуу үйдө – салтанат.
- ❖ Аккан арыктан суу агат,
Айыбы көптүн азаптуу күнү чубалат.
- ❖ Ай-талаада ачык көрүнөт,
Ой-санаадан дөн кубаты төгүлөт.
- ❖ Багыма кошпой дилиңди,
Барыма шерик экениң билиңди.
- ❖ Жолбун ит үй короого көнбөйт,
Жоругу жамандын иши өнбөйт.
- ❖ Болочокко боо такпа,
Тузду көп кошпо оокатка.

- ❖ Доолашкан да, жоолашкан да – жамандыкты күсөгөн кишилер.
- ❖ Шаар куруп көрктөгөн да, ошол шаарды өрттөгөн да – адам.
- ❖ Калкка кылган кандуу кыянат – Теңир эскерткен кыямат.
- ❖ Кооганы баштагандар – бомбаны биринчи таштагандар.
- ❖ Алысты көрө билген адам калыстык да кыла алат.
- ❖ Теги жамандын көги – жаман.
- ❖ Келгиндер, жемкорлор качат,
Жерин сүйгөн адамдар өлсө да өбөктөп жатат.
- ❖ Төктүүдөн түңүлбө, эстүүдөн үзүлбө.
- ❖ Ачкөзгө алманын уругу алтын көрүнүптүр.
- ❖ Сараңга ишиң, арамга кушуң түшпөсүн.
- ❖ Эмгөктөн чарчабаган – белдүү,
Март адам – элдүү.
- ❖ Көңүлүн – көл, намысын – бел кылгандар – анык азаматтар.
- ❖ Канаты соо көптөр кайкып учат.
- ❖ Макоо дос күтпөйт,
Аңкоо бош жүктөйт.

- ❖ Кийимдин жарашыгы көздө,
Акылдын кыраакылыгы сөздө сыпатталат.
- ❖ Сакоо сүйлөбөйт, макоо үйүмө кир дебейт.
- ❖ Кытмыр кыңырылат,
Анткор тымызын кылат.
- ❖ Паракор алганга, жалаакор – жалганга шыктуу.
- ❖ Көмпай менен селсаяктын аттары – башка, басканы – бирдей.
- ❖ Саманды чачылганда, жаман адамды ачылганда билесиң.
- ❖ Базар заман күчүн көр,
Пул карыздабайт битирлер.
Колдон-колго чайкалып,
Жарты болот бүтүндөр.
Ар кыл адам ичинде,
Арбын “акыр-чикирлер”.

Терең сууну көчпегин,
Изде “өтмөк” тайызды.
Сигаретти чекмөйин,
Сурабайсың тамызгы.

Ат күлүгү – аргымак,
Ит күлүгү – тайганда.
Кызыйт “төпөң” мүнүшкөр,
Кырдан түлкү алганда.

Турмуш сыры эң кызык,
Айтсак анын чоо-төйин:

Талпынтат бөшик баладан,-
Даанышмандарга чейин.

- ❖ Күндүн сулуугу – эртең менен, кечте.
Аялдын сулуугу – акыл-эсте.
- ❖ “Төрө келсе келсин, төрөпейил башчы келбесе экен”,
– дептир, конок күткөн бечара.
- ❖ Кожо болсо да колуна суу куйгула, колу таза экенин
ким көрүптүр.
- ❖ Оюнчукту сындырмайын, бала көңүлүн тындырбайт.
- ❖ Оппоо! Адам ойлоп тапкан “техника” адамды тебелеп
жатат колу-бутун кыйратып...
- ❖ “Көм” акыл “дөң” акылга коошпойт.
- ❖ Мас дөдөй качанкы өлгөн аялын эстеп “мөлмөлүм”
деп ырдаптыр.
- ❖ Аялдын алгы сыпаттары дешет муну:
Дене-өң чырымы, көңүл – эрк туруму, акыл тунугу,
Эмгек – жөндөм шыгы, боор – пейил жылымы,
тазалык – тактык сыны, тарбия – таалим сыры.
- ❖ Сыны алтын кыз – сынаакы келин.
- ❖ Радиодон эркекти угуп алып: “Бул ошонун сөзү.
Жашымда көрүп, сүйгөн элем”, – дейт көмпир
бышактап.

Такмазалар

- ❖ Эчки баккан эки ишкер: “Кошоматчылар эчкиге окшоп маараган немелер го. Буларды ким төшкө жайып, кайра айдап түшүп, ким түгөлдөйт? Эгиз, үч эм улактары менен кошо санасаң - түгөнбөйт” дешип, бүшүркөшкөн имиш.
- ❖ Теледе айтып жатты: “Биздин топ бул маселени оңой эле чечет, биздин топ мындай сууларды оңой эле кечет”, – деп. Аны уккан абышка: “Мага мунун кандай тиешеси бар. Өздөрү “чечип”, өздөрү “кече” беришсин. Мен эртең чөп чабыкка барчуларды айтып коеюн”, - деп үйдөн чыгып кетет.
- ❖ Сулуулун баркы – алыстан,
Азамат даңкы – намыстан.
- ❖ Сөлдүр, бошоң мүнөз адам – сөлөкөт.
- ❖ Келдир – аң-сезими тайкы, эси кем оору.
- ❖ Ичимтап – ичине көк сактаган, чыны жок, чыры көп неме.
- ❖ Чалпоо, киши – тарбиясыз, тартипсиз бейжай
- ❖ Корогойт – камсанабаган, окуяга көңүл бурбаган, тайкы адам.
- ❖ Сөйрүк – адамдык сапаттан өксүк жан.
- ❖ Көчкөндө -
жүүнү боштун оойт жүгү,
Көчөдө -
оозу боштун угулат үнү, – дешкени ырас бейм!

- ❖ Артка бурулбас жети нерсе бар:
Өмүр, өлүм, сел, жамгыр, ооздон чыккан дем, түшкөн тиш.
- ❖ “О, ойрон! Бетиңе эмне болгон”, – дейт таңында аялы.
Күзгүгө карап алып эри: “Бул – тойдон.
Бир чырайлуу келин өпкөн бойдон,
Келе берипмин көч,
Баарын чыгарып ойдон”, -
Дейт акыбалда мостойгон.
- ❖ Караңыздар!
Баланы коргоо деген,
Балмуздакты кенен жеген,
Деп түшүнгөн “укукжан”,
Азбы арабызда.
- ❖ Жолдошуң болсо да сыр дана,
Жолго чыкканда жосунсуз ырды ырдаба.
- ❖ Кагаздын жумшагы тез айрылат,
Белимчинин кылганы өзүнө кайрылат.
- ❖ “Алга өтөм!” десе оолукпа,
Бекем олтура бер орундукта.
- ❖ Өзүңдү эң жаман кордогонуң –
Өз энчиңе ээ болбогонуң.
- ❖ Шерменде шөк тутса,
“Мен эмес!” деп колун кыспа.
- ❖ Камыштуу жээктөн ары,
Дарыя экенин билип турса дагы,

Кошоматчы карбаластап,
Кол сермөп шуудуратат аны.

- ❖ Энөөлөр эрдин чиркей чакса да кенебейт.
- ❖ Дөөпөрес төшүн кагат, анысы “дөңгөчкө” жагат.
- ❖ Тегирменден ун келет,
Соодагерден пул өнөт.
Малчы козу жетелөп,
Багбан “жегин мөмө”, - дейт.
Ичкикте жок эч нерсе,
Көчө таптап сенделет.

“Сормолор”

Шуркуялар – “шуудурайт”,
Алдоочулар – “шыңгырайт”.
Санын чабат далдалчы,
Көзүн кысат жалганчы.

Бирөө – чийдей ийилме,
Бирөө – багбан, турку – нар.
Сасык чачып кийимге,
“Кулак чойгон” куйтулар.

Жал-жал тиктейт сагырлар,
“Бериң” менен “алың” бар.

Машинедө чалкалайт,
Олтургучу “калыңдар”.

Пул азыраак чөнтөктө,
Аларым – чай, картөшкө.

Базар ичи будуң-чаң,
Эл чубурат өрдөштө.

Акчаң барда – өйдө каш,
Кол-жолуң бош. Укук зор...
Айочулар өтө – аз,
Калгандары – “сормолор”...

- ❖ Айтпа кишинин сыйлык алган даңкын,
Айт улуу ишинин маани-баркын.
- ❖ үнүңө карап ырды тап,
Күлүгүңө карап камчы чап.
- ❖ Арданба куру бекер,
Аткыган чынды көтөр.
Алкынган дайранын да,
Жери бар кечип өтөр.
- ❖ Ачуу жаңжал тардыктан,
Талаш-тартыш кардыккан,
Жоболоңдуу жоруктар,
Жоктуктан же бардыктан –
Жетет өмүр түбүнө,
Өң аздырып, айнып кан.
- ❖ Таза аба, аккан суу, талпын кыймыл,
Ачык көңүл, айкын ой, жалындуу ыр,
Жашаң тамак, жагым сөз, сөйкө чөйрө,
Биз издеген ден соолукка булар өйдө.
- ❖ Өмүр деген – жетишкендиктери жана
Жетишпегендиктери бар кыдыр жол.

- ❖ Байкатпаган алдамчылык,
Убал-чынды жөжөдөй төпсөттирген.
Кара ниет арам, былык,
Тагдырдын кендирип кескен көрөң.
- ❖ Шайкөлөңдиктин баш жагы ачык болгону менен аягы
– бүдөмүк...
- ❖ Төкөрдүн баш ийкөши – бекер.
- ❖ Арызчылдын ити – кабанаак,
Айгакчыл түндө бүргөгө таланат.
- ❖ Сыйдын сыпаты көкөлөтөт,
Сырдын ачылышы чөгөлөтөт.
- ❖ Бүгүнкүнүн соодасына кирип калганың
жакшылык эмес,
Чириктин жытын билип калганың да
жаңылык эмес.
Сени өлтүргөнү сайга сүйрөп баратканда,
Жаңылыкты билесиң...
Ой шордуу кеңкелес!
- ❖ Тердеген – эмгектин белгиси,
Корккондун көрүнүшү,
Кеселдин – бөлүнүшү.
- ❖ Этят болгондун этеги жыртылбайт.
- ❖ Ак сүйлөгөн – так сүйлөйт.
- ❖ Кемибейм десең, эл жакта бол.

- ❖ Айгактын аты – үркүнчөөк,
Арсызга салба үлпүнчөк.
- ❖ Бармак басты, көз кысты -
Бул – коррупциянын ышкысы.
- ❖ Ырдаганды сүйбөгөндүн шүйкүмү –
Караңгынын бир түрү.
- ❖ Көмөнгөргө көсөмдүк жарашат,
Кейбир башчы кең жолдо адашат.
- ❖ Тогошконго – төп керек,
Коломтого чок – белек.
- ❖ Чабалекей! – деп мактайбыз эң кичине чымчыкты,
Анткени адамга жакканы – учканы мыкты.
- ❖ Теңдешкен да – жакшы,
Элдешкен да – жакшы.
- ❖ Сойкулар – өз денесин сатып тойчулар.
- ❖ Чырак өчөт,
Дымак өчпөйт.
- ❖ Суурду ийин сактайт,
Сулуулукту суктануу кактайт.
- ❖ Төлгөчүгө төңкөрбө,
Казаныңы көңтөрбө.
- ❖ Кыяларды кыйып өт,
Кылыгыңы тыйып кет.

- ❖ Ачуулуунун – көзүндө каары,
Акылдуунун – сөзүндө дары.
- ❖ Жылкыны кыйнап минбе,
Сыйлап мин.
Кызыкканга кылдат сүйлө,
Сынаары көп жигиттин.
- ❖ “Айранды үйлөп ичкөн”, –да бар,
Жылтырак көрсө “аттан кулап түшкөн ” да бар.
- ❖ Мырза жигит чымын өлтүрүп ойнобойт,
Суусу кир, жээги чөптүү арыкты бойлобойт.
- ❖ Ырсактаган жетекчинин,
Кылчактаган жоокердин ишинде ийгилик болбойт.
- ❖ Ээрчимени ээрчибе.
- ❖ Зергердин колунан сулуунун кулагына, мойнуна,
билегине, салаасына өтөт асылдар.
Бирок ким олтурат ошол чүрөктүн кашында?
- ❖ Эрттүү эбин табат,
Корунчаак көптөн калат.
- ❖ Жакынына жакшы сөз айталбаган – жаман,
Душманына туура сөз кайтарбаган – наадан.
- ❖ Керилген кермеде жылкы жатпаса не пайда?
Айткан убадаң “арык аттап, суу көчпөсө” бөйпайда!
- ❖ Байга да, кедейге да эмес эрдик –
Кекирейген, көмсиккен текебердик.

- ❖ Алган арыбайт, жуткан жутабайт дебе,
Жулунуп музга тийген “Титаник” кеме...
- ❖ Көчмөндөр жер үстүндө жанын баккан,
Байлык жер түбүндө уктап жаткан...
- ❖ Базарда киет жылбаска тумак,
Тойбогон алып сатар, кызыл кулак.
- ❖ Тооктун токтой турган жери көңдөбө менен уя,
Мастын боортоктой турган жери чыла.
- ❖ Кайраты жоктун айбаты болбойт.
- ❖ Кейбир келечегин ойлобойт.
- ❖ Кыска сөз – алгы,
Узун сөз – мокок чалгы.
- ❖ Маңыз, мажар көп сүйлөп тажатат,
Улуу ойлор укмуштарды жаратат.
- ❖ Адабий сөз маданий жашоого шыктандырат.
- ❖ Сапарда сасык ооз кишилер менен жүрбө,
Сөздү кумдан алтын издегендөй ирге.
- ❖ Жаман өзүн-өзү жайрайт,
Акмак өзүнө-өзү бычак кайрайт.
- ❖ Сөйрүктүн шөкөтү – күмөн,
Сөзү – түмөн.
- ❖ Өзмөндү көзмөн жеңиптир.

- ❖ Суу жээги – чымдуу,
Куш кеби – сындуу.
- ❖ Жамандыкты көрбөгөн,
Жакшылыкты тааныбайт.
- ❖ Баткакты кечем дебе,
Акмакты – чечен дебе.
- ❖ Соргоктун үйүнө түшпө,
Сойкунун шорпосун ичпе.
- ❖ Түбөлүгүңө түкүрбө.
- ❖ Чын акын о дүйнө салат,
Ырлары элге калат.
- ❖ Болсо шүйкүмү – наадан,
Анын күлкүсү да – жаман.
- ❖ Кыялында жыргаган –
Куурай башын сындырбаган.
Ишеними сүйрөткү
Убаданы булгаган.
- ❖ Алдамчынын жаманы, жакшысы жок,
Баары бир тең.
Оозундагысына алданба,
Колундагысына жийиркен.
- ❖ Жамандын кетсең жанынан,
Таза аба жуткандай ойгоносуң жаңыдан.
- ❖ Жакшылыкты да, жамандыкты да көрсө көзүң,
Экөөнүн тең себепчиси – өзүң.

VI. ЖАШООЗАҢ.

- ❖ Камылга кылбай, камыр жуурубайт.
- ❖ Мансап – даам эмес ширелүү,
Же ат минип, ээрде эмес чиренүү,
Ал – жагдай,
Адамды акырын кайсап түгөтүүчү олтургуч жай...
- ❖ Оокатты жашоо деп түшүнгөндөр дагы эле арбын.
- ❖ Тирилик – үйдөн чыгып кайра көлүүчү
айлампа чимирик.
- ❖ Тириликтин башат чордону – үй-бүлө. Анын бекем,
биримдиктүү жана бактылуу болушу үчүн урук
тобунун келечегине карай айкын жол зарыл. үй-
бүлөдөгү татыктуу тарбиянын натыйжасы - ар
тараптуу жөндөмдөр.
- ❖ Өмүр санаасын даанышман Салижан Жигитов
жаратылыштан айрылгыс байланышта карайт:
“Көздөрүм көк пардасын жыртып алды,
Асманым жерге кулап быркырады.
Тарады жалган элес мунарыгы,
Жаштыктын аңгыраган журту калды”.
Ошентип, улутундурган ички, бышыктырган сырткы
тирдик,
Үй-бүлө, өмүр, жаштык тутумдашкан бирдик!
- ❖ Кутурганга умтулба.
- ❖ Каржың даяр болбой туруп, катылган иш оожалбайт.
- ❖ Алсаң да, берсең да эсепте.

- ❖ Самандын – майканы, шоктун шойкону – көп.
- ❖ Дендин байлыгы – нан, демдин байлыгы – кайрат.
- ❖ Сөз – тапкандыкы, ой – баккандыкы, сезим – жаккандыкы.
- ❖ Адырда – даркан жел, коңулда – коңурсук жыт.
- ❖ Ашынганың – төгүлүп, чачылганың.
- ❖ Баркын чыгарам деп тарпын чыгарба.
- ❖ Дени-жаның сак болбосо жашоо түнгө,
Өмүр сапырылган күлгө,
Айланары анык.
- ❖ Дармансыздык – кеселдин ээрчиндиси.
- ❖ Дениңдин кубат алары –
Азык-оокат “дарагы”.
- ❖ Ден-соолук – өмүрдүн жандуу желеги,
Доктурлар – суучулдар,
Айдап бараткан “жашоо” деген Көмени.
- ❖ Дениң таза болсо, көңүлүңдү жаярсың,
Булбулдун үнүн угууга даярсың.
- ❖ Аксак күлүктүн байгеге чабылбашы
түшүнүктүү эмеспи?
- ❖ Адам бардыгын дени сакта табат,
Канаты кайрылган куш түбөлүк учпай калат.

- ❖ Сени бакубат кылган, жашоого ынандырган,
кубандырган, сүйдүргөн, акмакты менменситкен –
ден-соолук.
- ❖ Жашоо – оорунун, жокчулуктун, бийликтин кулдугунан
чыгуу,
Барга канагат кылуу.
- ❖ Өмүргө кайдыгерлер –
Калпакты жалпайтып кийип жүргөндөр.
- ❖ Кийимди жарашыктуу аздектеп кийгендер –
Адамдык салтанаттын кадырын билгендер!
- ❖ Шаңдуу жүргөнүң,
Дандуу жашаган күндөрүң.
- ❖ Мүчөңдүн жасалгасы кийимден,
Жарашыкты алып чык сыртка үйүңдөн.
- ❖ Кундуздун сулуулугу – тери жүнүндө,
Эликтин сыны – мүчө түрүндө.
Адамдын жарашыгы – кийимде.
Асылдык бар айткандын ар биринде.
- ❖ Жаман жорук эмеспи,
Көңүл эзип, ич таруу?
Жүрөк оорутуп, керекпи,
Сууда сүзгөн балыктарды кызгануу?!
- ❖ Талдын жумшагын курт жейт имиш!..
Ошо талдын бутагынан кыргыз кылымдардан бери
Боз үйүнүн көрөгө-ууктарын ийип жасап
Келгенин да абзел билиш!

- ❖ Таңсык – тагдырды жей турган күбө.
Таңсыктан да, күбөдөн да,
Коргой турганың – үй-бүлө.
- ❖ Илгери кедейдин кайраты:
“Айран болсо да катыгым бар,
Апсайган болсо да катыным бар.
Үңкүргө тыгылып калганым жок,
Боз үйүм болбосо да алачыгым бар”, - дептир.
- ❖ Адамдын дене кадырынан,
Кеңүл кадыры – шексиз жогору.
Кеңүлдү этиет кыл оболу.
- ❖ Болочокко боо такпа,
Тузду көп кошпо оокатка.
- ❖ Ит ээсине өзгөчө “жагымпоз”
Шыйпаңдаганы менен
Короону мыкты кайтарат,
Эгер оокаты болсо кенен.
- ❖ Талпагыңы таза карма,
Үстүнө отурасың.
Байпагыңды таза карма,
Жол чыгасың.
- ❖ Түшүм түмөн болсо, түшүң түгөл болот.
- ❖ Кичинеден баштаганың – оң,
Кийимдин атасы - тон.
- ❖ Алыш-беришиң болсо таза,
Алдамчылыкка жаза.

- ❖ Сураганда атасы:
“Жолдун жаманы баткак,
Өзүн-өзү билбеген акмак.
Жөнүңдө сак жүр,
Жөндөмүнө таап иш кыл!”- дептир.
- ❖ “Имарат курсаң үч сыпатты колго алгын:
Сындуулугу, жайлуулугу, бөкөмдиги жагын”.
- ❖ Сапарга жөнөсөң жолдошуң – шынаа,
Акылың – ымаа болсо жакшы.
- ❖ Керектигин – самынды жуунганда,
Тамды – курулганда билөөсиң.
- ❖ Жаңы кийимин куттуу, өмүр шөригиң мыкты болсун!
- ❖ Кыз – кымырылган жылдыз.
- ❖ Карыя – калкыган кеме.
- ❖ Жан – жашоонун энеси.
- ❖ Ата-эне – тарбия, таалим Мекени,
Ал сыпатка кырк ашуу ашкан жетеби?
- ❖ Кыз тагдыры – жомок.
Жылдыз сыңары.
Алыс тарапка учуп кетчү конок.
- ❖ Адамдын өмүр баяны эң узак.
Айтсак тейин:
Бешикте жаткан баладан –
Даанышманга чейин.

- ❖ Айтсаң – көмитпө,
Ашырып көбүртпө –
Тагын айт.
- ❖ Тактык – тазалыкка шерик.
Калп – качкан элик.
- ❖ Наныңа май сүйкөсөң, жай сүйкө.
- ❖ Максатталган иш көлөчөкти өстүрөт
Аксабаган ат барчу жериңе жеткирет.
- ❖ Үй курган устанын даңкы чебердик менен,
Салт-санаанын тарыхый өтмүшү терең
Айтылуу жайлоонун жайыты көнөн.
- ❖ Бир тууганың – таяныч бактың,
ал болбосо элдүү жашаганың жакшы.
- ❖ Байыркыда пайгамбарлар бир күн өтсө
“Өмүрүм өттү!” – деп ыйлашчу экен.
Бүгүнкүгө жылдын баркы көп бекөн?!
- ❖ Дайыма аракетте жүргөн кишинин өзү
Гениалдуу эмес, аракети – гениалдуу.
- ❖ “Калган ишке кар жаайт”,
Жалган түшкө “уй саайт!”
- ❖ Кээ бирөөнүн кылган ишинен кыяматы – көп.
- ❖ Акыл – Майдан, ой – түптүү,
Чатырап жанган от – күчтүү.
- ❖ Боз үйгө кулпу салбаган,
Шоонасын ууру албаган.

Жолоочуга чай берип,
Жосундуу болчу ал заман.

- ❖ Төл башында да, аягында да эсептелүүгө тийиш.
- ❖ Адам болсоң бүйрө,
Ал чечилбеген түймө:
Сыртта – сынаакы,
Бекем – үйдө.
- ❖ Үнөмдөн үйөр топтолот.
Үйрүлгөн туман жок болот.
- ❖ Машине айдашты эмес, майлашты сүйөт.
Ал керекте зарыл, алып коюшу көп түгөт.
- ❖ Машине заркырап сызса,
Көңүлүң көптү күсөйт.
Баткакка тыгылып тынса,
Чыдамың түтөйт.
- ❖ Байкаңыз –
Кулак телефон – дорбону кага турган,
Телевизор шайтаныңыз, өмүрдү отко жага турган !
- ❖ Жетсе да башың улукка,
Кетмөнчи колду унутпа.
- ❖ Бийлик – мерес, дүң элес.
Кресло салган үй эмес.
- ❖ Белек деп бергенге,
Челектеп шерденбе.

- ❖ Куржунду “моюнга илбө”,
Куданын үйүнө куру кол кирбе.
- ❖ Түстү билсең – изди табасың.
- ❖ Коңшу азабы:
“Кетмениңди берсең, жибиңди – дейт.
Жибиңден кийин, тигиңди”- дейт.
Бергени – эсептелүү,
Алганы билинбейт.
- ❖ Агарган чач – а дегендеги жылмаюу,
анан саламдашат улгаюу.
- ❖ Бирөөнүн.
Көңүл тынчытканы – кулпу,
Эс алчу шаары – уйку.
- ❖ Ачылган оюңду байлап,
Курчуган кубатыңды жайлап,
Токмоктойт мүшкүл,
Күчүн бүткүл ыңгайлап.
- ❖ Ала турганыңды жыйна бирден тере,
Сапарыңы суутпай бүгүн жөнө.
- ❖ Бозоргон нандын камырын кара,
Саргайган дарактын тамырын кара.
- ❖ Ийне көзүнөн жибиң өтпөсө,
Карегеиңдин курчу тараптыр.
Буттарың жерге чек десе,
карылык ишке жараптыр.
- ❖ Өңдүн ырааты – көз, мурун, каш.
Селдин мурасы – шыгыраган таш.

- ❖ Серепчилер – саманды санаймын деп жерге чачкан,
Сынчылар – оюнда суунун үстү менен баскан.
- ❖ Картошка жылуу да, муздак да эмес коңулда
сакталат.
Кылган түйшүк натыйжасы менен соңунда такталат.
- ❖ Эзиле бышкан бир өрүктү деп ээрден түшпө,
Эс-акылдын тапканын зээнге түптө.
- ❖ Бир тоюш үчүн эмес, бут коюш үчүн жашайсың.
- ❖ Сойлой алсаң – тирүүсүң, ойлой алсаң – шүгүрсүң.
- ❖ Жээриңди унутпа, дээриңди суутпа.
- ❖ Кыз кезиң – ойногон оюндарың, жомокторуң,
Кымча белиң, колотто жоготконуң.
- ❖ Тирилик деп чимирик боло бергенден
майнап чыкпайт ишенсең.
- ❖ Дүңгүр – кулагыңда,
Дүмбүл – убагыңда.
- ❖ Табам десең тармакты,
Карап өткүн жарнакты.
- ❖ Бекөөлчү – бөлгөнгө,
Ылаачын менен ителги –
куушурула так төпкөн жөндөмгө маш.
- ❖ Ичкичтер – үмүтсүздөр,
Болор-болбосту талашат.
Атка минген жигитке,
Камчы жарашат.

- ❖ Туура болмок,
Көжир, көкбет адамдын эстелиги,
Тургузулса, кийимин кийгизип тескери.
- ❖ Ырахат эмес жөн гана жыргал,
Ал – өмүрүңдөгү эң кайталангыс кырдаал.
- ❖ Сапардан кайтып жигит,
Өз короосуна келсе кирип,
Алдынан жаш балдары жүгүрүп,
Аялы ажарланса, жылмая күлүп,
Ити шыйпаңдап,
Сыртка калп эле үрүп.
Жашоо нурдана түшөт,
Алтын мөмөсүн күбүп.
- ❖ Ишкер – убакытты саап турат,
Өзүнөн да башкадан,
Жыйынтык талап кылат.
- ❖ Ишкер иштин көзүн билип,
Иш үстүндө тер чачат.
Эл менен жүрүп,
Элдин ичинде басат.
- ❖ Серепчи – саясий врач,
Саясатчыны эмдейт.
Айтканынын бири – туура,
Экинчиси туура келбейт.
- ❖ Курулушчу – кут төккөн көрөмөт,
Ал курган үйдө өмүр тегеренет.
Жаш бөбөк келет. Теңир
Ырыскы бөлөт, күн нурун төгөт.
Адам агарып көгөрөт.

- ❖ “Балдарга деп гүл төргөн,
Асыл жүгүн бүт берген”
Адамдар ким?
Ал - Мугалим!

- ❖ - Мындан ашкан асыл жан,
Жерде жоктур!
- Аның ким?
- Доктур!
Кеселди үмүт менен эмдеген,
Дары менен от жагып,
Жашоо чайын демдеген,
Онтогон оорунун көзүн ачып,
Баардыгына тең болгон өмүр-насиб.
Бирге уктап,
Бирге жүрүп эл менен.

- ❖ Жакшы үйгө бүлө бол,
Жакшы ишке күбө бол.

- ❖ Ажылдап үрө бергенден көрө,
Батына тиштеп алган ит – жакшы.

- ❖ Айлакер менен пайдакердин ынтымагы жок.

- ❖ Алчактаган айымды да, жалтактаган айымды да
жакшы деп айтуудан алыс болуңуз.

- ❖ Чуркаганга түз – жакшы,
Күрөшкөнгө Күч – башчы.

- ❖ Сырды кулак төшөп, аңдап ук,
Сынды так сыдырып талдап чык.

- ❖ Самынды көбүртүп сына,
Жаңыны көрүнтүп сыла!

- ❖ Сүттүн табы – каймакта,
Сооданын жайы – жарнакта.
- ❖ Жамандык да , Жакшылык да кайсап тил,
Дал жаныңа жүргөндүгүн байкап бил.
- ❖ Актыкта – түшүн, тактык бар,
Алмашпайт түсүн Акшумкар.
- ❖ Сатып алууга чубатып,
Токтотууга,
Артка кайрууга,
Мүмкүн эмес нерсе – убакыт.
Демек,
Анын учуру келсе кутудай ачып,
Пайдалануу керек, жибектей чубатып.
- ❖ Жалынга түшпөгөн – жамгырды күтпөйт.
- ❖ Көрүнбөй жашоо – чычканда,
Көрүнүп жашоо – учканда.
- ❖ Көлдүн көркү – кайыкта,
Эрдин көркү – зайыпта.
- ❖ Кемтигинди бекемдеп,
Кебелбес нерсе менен толукта,
... Экен деп,
Көбүктү үйлөгөн шарды чогултпа.
- ❖ Төгүлсө, чачылса жок болот,
Бууп, түйсө – топтолот.
- ❖ Катаалдын камыры – муздак,
Каргыштын тамыры – тузак.

- ❖ Кир жаят кургасын деп,
Ушак – ургаачы көп.
- ❖ Көмүр күйсө ысытат,
Көңүл сүйсө кызытат.
- ❖ Уруктан – уланат,
Сыныктан – кум калат.
- ❖ Санаагерге дабагер чыдай албайт.
- ❖ Өркөнү бийик, өрүшү жайык болсун десең,
өз эркине кой!
- ❖ Дарбыздын бутагы узун,
Ич жагы кызыл экенине шектенүүгө болбойт.
- ❖ Каңырышты кабарга кошпо,
Жакшыга жан тилегиңи кошто.
- ❖ Суу берген жерден качпа,
Атыңы өчүрө турган кара ниет башка.
- ❖ Улак өстүрөт,
Чунак кестирет,
Келемиш сыяктуулар төштирет.
- ❖ Таштан тамга тизбегин,
Окулбастан чачылат.
Жаштан үмүт үзбөгүн,
Акыл дээри ачылат.
- ❖ Токтунун тоер жери – талаа,
Топчуну өз ордуна када.

- ❖ Токойду кессең, айланат дүмүргө,
Дүмүр тоголонот түпсүз күбүргө.
- ❖ Эчки- улактын эркин жайы –
Эрмөндүү тектир.
Табылга тапсаң, тамызбай майын,
|Үйүңө жеткир.
- ❖ Наамга да,
Даамга да
Умтулба.

VII. ӨНӨРКАЙЫП

- ❖ Өнөрдү эмгек менен бөбөктөй ороп-чулгап, багып естүрөсүң.
- ❖ Кылдан үн, кыйырдан дүң чыгат.
- ❖ Өнөрдө устатсыз мукта боло албайсың.
- ❖ Өнөрдү жүрөк оозантат, акыл-эс торолтот, эрк чыңалтат.
- ❖ Курчутмайын өнөрдө кумар канбайт.
- ❖ Чебердин чалынар жери – чекилик.
- ❖ Эстутум – энчилүү кутуң.
- ❖ Сезимге дем берсең, сепкен өнөр жадырап өнүп чыга келет.
- ❖ Ээр, жүгөн, камчы – атка,
Боз үй – калкка.
- ❖ Боз үй - кыргыздын даанышман чеберлеринин,
усталарынын даңктуу чыгармасы.
- ❖ Боз үй – көчмөндөрдүн ой тереңинен табылып,
Олимпиадалык оту ар үйдүн очогунда жагылып,
түздөн тоого көчүп, тоодон түзгө түшүп, калкты баккан
жаратман. Кыргыздын улуттук мөөрү профессионал
деген наамдан жогору турган өнөрү – күн-асман
менен достошкон табылга.

- ❖ Алыстан караанды көрүп,
Аныкты тапсаң – азамат экенсиң!
Арбыта жүрүп, ашуу ашсаң,
Кыргыз жүрөгүнөн конуш ачсаң,
Өнөр төрүнө өксүбөй жетесиң.
- ❖ Табалаганга караба, тааныганга кара.
- ❖ Ташты чегип сүйлөткөнүң,
Талантыңы тактыкка үйрөткөнүң.
- ❖ Күлүк байгеде чуркап баратканда,
Эки жагын карабайт, ылдамдыгын багыштайт
жаратканга.
- ❖ Жакшыны кабылда, жаманга табылба.
Кызганычтуу көздөр көп эки жагыңда.
- ❖ Жоомарт, Жолон сыңары жаның тынбай,
Оорусаң да ыр изде Алыкулдай.
- ❖ Токтогул – ыр-күү шыгында,
Тоо булбулу чынында.
- ❖ Өзүңдү бир жерден эмес, миң жерден изде.
- ❖ Табитиң тап болсун, тилегиң ак болсун.
- ❖ Жаза баспа – таза бас.
- ❖ Өнөрдө барар жериң – эл.
- ❖ Өнөр – бүтүндөй чоң өлкө.
- ❖ Чыгарма үстүндө сабырдуу басыгың,
Жалындуу жан азыгың менен жөңиш аласың.

- ❖ Дээрдөн – дем жыйылат.
- ❖ Өкүм толгобо, секин тап жолдомо.
- ❖ Чыгарма жазганда элиң – дем, жериң – кен.
- ❖ Көргүң келсе – душманды караба,
учканды кара.
- ❖ Жаккан кесип – тапкан насип бир дөөлөт.
- ❖ Орогуңа ишенбе, ороруңа ишен.
- ❖ Өнөрүңдү кыздай сүй, өмүрүңө мончок түй.
- ❖ Жакпаган кесип бүтпөгөн иш сыяктуу.
- ❖ Арабанын дөңгөлөгү – байыркы түптөн,
Ал дагы өнөрдүн сабагында бүткөн.
- ❖ Өнөрдүн заты – калктын маданияты.
- ❖ Өнөр – дайыма сени менен бирге жүргөн өмүрлөш
досуң.
- ❖ Аялың өнөрүңдүн сыйлабаса күчүн, өзүңдү
сыйлабаганы деп түшүн.
- ❖ Убакыт менен сууну сүрөтчү гана токтото алат.
- ❖ Музыка көрүнбөй угулат.
Ал убакыт менен үндөн сыйкыр алып кубулат.

- ❖ Жаратылышта жандуу эки булак бар: бири – жер түбүнөн суурулса, экинчиси – жүрөктөн чыккан музыка.
- ❖ Чебер барды дагы бар кылган – өнөр.
- ❖ Уста эки жерден жаратат: бири – оюнда, экинчиси – колунда.
- ❖ Мечкөйдүн өзү тоңт, сүрөткөрдүн көзү тоңт.
- ❖ Дем –жүрөктө, күч – билекте, Теңир бергенди тескерилетпе.
- ❖ Шахматта ой – күлүк, футболдо бой – күлүк, архитектор – тамга жабышкан сүлүк.
- ❖ Чыныгы акыйкат – спортто. Анткени жеңгенди да, жеңилгенди да күйөрмандар көрүп турушат.
- ❖ Байыркылар:
“Темир асманга чыгат,
Адамга кызмат кылат”, – десе боорун тырмап күлүп мыскылдамак.
Учак – өнөрдүн учкул касиеттеринен жаралган нерсе.
- ❖ Кемелер – улуу акылдан курулган деңиздеги эрке немелер.
“Эрке” дегеним – алар дайыма толкунда термелип жүрүшөт.
- ❖ Өнөр – шыгы байкалса,
талант нурга чайкалса,
Устаты усулун койсо,
Өмүрүң узун болсо.

- ❖ Жазуучулук - бир жагынан, сайма сайганга окшоп кеткен кыбыр иш.
- ❖ Ашкан мыкты ырчыны “жылдыз” деп айтыш бери болгондо айып.
Анткени ал улгайганда үнү каргылданат, жүзүн бырыш жабат.
Кубаты качып, түз жолдо калтаң басып калат. Ошондо анын “жылдыз” аты шылдыңга айланат.
Ал эми асман жылдыздары түбөлүктүү касиетте экенин унутпасак ээ!
- ❖ Акын болсоң айкын бол.
- ❖ Таранчылардын чырылдаганы – талантсыздардын ырдаганы.
- ❖ Өзүн билбеген ырчыны сахнага бир-эки жолу чыгарып койсо “ошол күү” менен жүрө берип, жараткан берген өз шыгын таппай калат.
Эң калпыс адашуу бул деген.
Жаш адамдын жүрөгүн “ойноткон” өнөр оту азгырма.
Этиет бол! Ойнобо өнөр менен!
- ❖ Көркөм аң-сезим таң эртеңде көк мейкинге көтөрүлгөн көгүчкөндөр сыяктуу.
- ❖ Жерден – көн, дээрден өнөр чыгат, – десе макул боло бергиле.
- ❖ Сайманын укмушу - жибинде,
Асем - тушкийизге салган чийимде.
- ❖ Бир өнөр көздөн жаралат,
Экинчиси сөздөн баар алат.

- ❖ Өнөр деген – өтө эле аяр амал жандуу.
Ага жетүү үчүн жүз эсе керек даярдануу...
- ❖ Тамак супурадан башталат,
талант “куш уядан” тапталат.
- ❖ Зордоп ойлонбо,
Талантың тартат оң жолго!
- ❖ Талпынуу жандандырат,
Таланттуу таң калтырат.
- ❖ Өнөр өжөр эмгек жейт,
Ансыз ээсин “көлтөктөйт”.
- ❖ Ырас –
“Ат - адамга канат!”
Бирок –
Күлүк байгеге чабылбаса,
“Күмүрөн күйпүл” болуп калат.
- ❖ Жөндөм – сабагында бышкан талант,
А дегенде “баракелде” сыйын алат.
- ❖ Аарынын асылы – ширинди тапканы,
Ачуусу – чакканы.
- ❖ Арабалуу ат кылган да,
Мылтык жасап аттырган да – өнөр.
- ❖ Жаштар сахнада ырдап,
Бий коштоп атса теледе,
Улак ойноп, чаңдатып,
Атканга окшойт середе.

- ❖ Өз тилиңден, өз үнүңдөн жаңырат каадаң,
Өзүнүн ырын ырдай албагандар – наадан.
- ❖ Тилиңди жоготсоң – улутуңду жоготконуң,
Үнүңдү жоготсоң – булагыңды соолтконуң.
- ❖ Кыргызды үндөгөн – шаңшыган бүркүт,
Эне тилин сүйбөгөн – шалпайган шүмшүк.
- ❖ Байыртан келген нускалар,
Бабалар берген куш кабар.
- ❖ Кайберендер кетпестен,
Тоолоруңду сулуулайт.
Башка жерге карышкыр да,
Өтүп барып улубайт.
- ❖ Элиңде жүрүп, элиңдин ырын ырдасаң,
Бата аласың!
Четте жүрүп, чет ырын ырдасаң,
Баарибир “селсаяк” аталасың.
- ❖ Өз тилиң өз үйүңдө бааланат,
Кичиненден башка тилде сүйлөткөн ата-энеңе –
наалат.
- ❖ Кайдан көрдүң жарты Ош, жарты Көл, жарты Нарын,
Бүтүн болсо бактылуу, ырыскылуу бүтүн
Кыргызстаның.
- ❖ Өнөр – каражаттуу ат,
Жерде чуркап,
Көктө учат.

- ❖ Жакшы искусство жан ачат.
Аны билүүгө бирөөлөргө
“Көрк тааным” жетпей жатат.
- ❖ Ырас,
“Асыл – таштан,
Акыл – баштан”.
Андай болсо,
“Сенек” ырларды
Алып ташта саптан!
- ❖ Кушка канат жарашат,
Өнөргө талант жарашат.
- ❖ Бар болсо анык талапкер –
Бактысын ачат саяпкер.
- ❖ Өзөгү – өнөрдө,
Өстүрөрү өбөлгө.
- ❖ Тагдырдын жарыгы – сеники,
Таланттын бардыгы – элдики.
- ❖ Өнөрдү ачууга алдырба,
Таттууга таан кылба.
- ❖ Өкчөлбөгөн өнөр жок,
Өнөр жолу терең, шок.
- ❖ Өнөр өжөр эмгек жейт,
Аны ээсинен башка билбейт.
- ❖ Күүнүн сыры – ыргакта,
Сөз үзүрү ыр – сапта.

- ❖ Үй устасы чебердиктөн көрүнөт,
Салт нускасы эл ичинде өнүгөт.

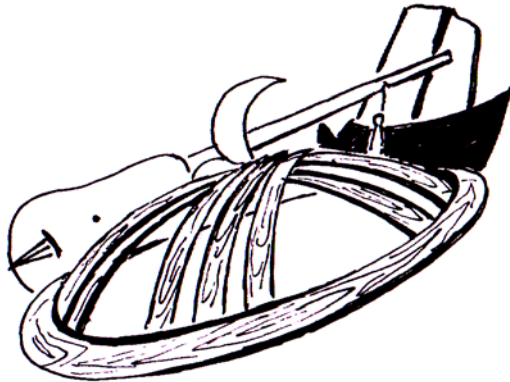
- ❖ “Өнөрчүл” деп баа берсе болот сыйкырдай:
Ал тоонун эң кичине кушу – куркулдай.
Бул азамат
Талдын дайра жаккы учуна,
Жүн токуп чорголуу байпак кутуда,
Балдарын багат.
Табияттын теңдешсиз сыры – ушунда.

ТҮРКҮН СӨЗ

*Барды жоктогуу — эң жаман,
Ал эми жоктоу табуу мүмкүн эмес.*

(автор)

СӨЗ ЧӨЙРӨСҮН ТҮШҮНҮҮ

Жөн эле сүйлөй берүү – пайдасыз. Сөздүн нукура табиятын сезип сүйлөө натыйжалуу аалым. Сөздүн жетер жери – тарбия.

Тамакта – даам, сөздө ойтуум болгону – артыкчылык.

Чөптүн тамыры, сөздүн агымы – көп.

Сөз өнөрү – чыныгы байлык.

Бир мааниге биригип, бир мазмунда түптөшкөн ойлорду сиңирип, бир сыпатка кирген сөздөрдүн уюлу – **Сөз чөйрөсүн** түзөт. Төктөш ойлордун туюму зарыл маселени жүзөгө алып чыгууда “Сөз чөйрөсүнүн” сыпаттык мазмун ээлигин талап кылат. Сыпат дегенибиз – сөз чөйрөсүнүн сырдына олуттуу көрүнүшү. Ар бир бүтүмдөлгөн “сөз чөйрөсү” өз алдынча түшүнүк өзөгүн түзүп, сыпаттык касиетке ээ болот. Сөз чөйрөсүн түзүүдө, аны ширетип жасоодо асыресе сыпаттык таанымга таянабыз.

Тилбилги адамдар сөздүн улуу дөөлөтүнөн сыпаттуу мүнөздү аныктап, аны сарамжалдуу пайдаланышат, төкпөй-чачпай ыңгайлаштырат, турукташтырат, асемдейт, сөз чөйрөсүнө кереметтүү күч киргизет.

Мисалы, чоң маселени талкуулаган жыйында бардык ойлордун тамырын бириктирүүчү кудурет токтомого жыйналат, орчундалат, багытталат. Андан соң ал коомдук кыймылга кирип, турмуш майданында ишке ашат.

Адам турмушунда тил катышпаган чөлкөм жок. “Өнөр алды – кызыл тил”, – деп кыргыз жөн эле айтып койгон эместир. Тил байлыгы ойлордун толкундарын көтөрүп, эл алдына алып чыгат учурунда.

Төмөнкү “Түркүмдөр сөздүгүнүн” бирине көңүл бөлүп көрөлү. Мисалы: “Акыл сөз”. Бул үчүн бир нече мисалды жарыкка тартсак жетиштүү болор.

“Адам болуунун кыйынчылыгы –
Күн сайын адам болуу”

(Ч. Айтматов)

Ушул сыяктуу чулу ойлор айтылган залкар сөздөрдүн акылман “чөйрөсү” абдан эле көп. Улантып айтсак:

“Сүйүү – баарынан күчтүү; анын каргышынан өткөн каргыш, алкышынан өткөн алкыш жок”.

В.Шекспир

“Байлардын байлыгы байкуштардын көз жашынан куралат”.

Л.Н.Толстой

“Кумарлануу – акмакты акылдуу, акылдууну акмак кылып коет”.

Сенека

“Ата-Журтум оор күнгө кабылганда,
Ар бир уулуң айланат чагылганга”.

Жолон

“Бөлүнсөң бөрү жеп кетет,
Бөлүнүп калды кыргыз, – деп,
Бөлөк элге көп кетет”.

“Манас”

“Өмүр – бул максат, аны жүзөгө ашыра бил”.

Тереза Эне

Сөз чөйрөсүнө ар кыл мисалдарды: Көркөм адабияттан тапса болот. Мисалы Маркум жазуучу Орозбай Көчөкновдун “Эрөөл Талаа» деген китебинде андай мазмундар арбын⁴.

- Жез кумгандан суу шорголоп, коноктор колун жуушту. Көй-Кашка Бото-Кара-Баатырды ээрчитип келип, калк каадасын бузбай учурашты. Кары: «Туягы кетилбеген тулпар барбы? Канаты кайрылбаган шумкар барбы? Журт агасы пендечилик да. Убагында топурак салалбадык. Жумуру баштык парз менен ашына келдик. Өтөр киши өтүртүр. Анын мээр шыпагасын силерге берсин!» деп жөн жай айтты.

- Дагы бир уруунун намысына жаралган караан ире-ширени жамынып, күлүктөрдү сынап жүрдү. Ал Кары тукумдарынын бири – төрт аяктуунун сынчысы Камбар–саяпкер эле. Алды менен Көй кашканын белгилүү Сары–кашкасын көрдү. Шамалдап калган жаныбардын ичи катып, эки-үч тезеги аш болбой калганын баамдады. Мындай учурда күрүчкө арпа аралаштырып илип, терин катыраң алып, жылуу байлаш керек эле. Антилген жок. Кезеги менен багыштын кара күлүгүнө көз чаптырды. «Түздөн төрт аяктууну алдына салар сыйкы жок, биздин теке секиртмектүү талаага жарабас» деди. Ал айтылуу күлүктөрдү кыдырып көргөндөн кийин түн жамынып минтип күбүрөп келатты: «Казактын Жез-Туяк күлүгүнүн бир чаласы калыптыр. Саяпкери канчалык мыкты болсо да күнү-түнү карагандыктан көзү үйүр алып калганбы? Киндигинин үстүнөн булут эли казысы жоюлбаптыр. Күнү-түнү менен курмушуну сууга салып, тартып чыгыш керек болчу. Эртең жарым жолго жетпей шишип чыгып, жакшы чуркай албас. Кыпчактын Ак-шыйрагын

⁴ (Фрунзе «Мектеп» 1981-ж.)

сезиминде тер алдырып алып, кызыл май кылып алыптыр. Жедигерин Чолток-Куйругунун бутуна жем түшкөн жайы бар экен. Күзгү шүдүгөрдү кечтирип жүрүп таптаптыр. Түшчүлүк байгеге жарабаса, күнчүлүк байгедө таманы кызып кетер. Ал эми нойгуттардын аты келишкен менен саяпкери келишбептир. Жүгөрүнү көзүнө карабай илип, жемге бышырып алыптыр. Бир гана араб жылкысынын тукуму делинип алдына ат салбай даңкы таш жарган ойроттун Таш-Тулпары кыям табына келиптир. Эртең намысты же Таш-Тулпар, же Кулун-Чаар алат...»⁵

- Момун-Дубана
Килем, кымкап төшөнүп
Жатам дәрсиң көр пенде.
Сан мал айдап кызыкка
Батам дәрсиң көр пенде.
Алдо үй, алдо үй, алдо үй!

Малың калар өлгөндө
Көр башыеда топурап.
Бир кудайдан буйруган
Сага бир ууч топурак.
Алдо үй, алдо үй, алдо үй!⁶

- А, көксө Кары Ай-Пери-Сулуунун бул жоругун минтип жоруду: «Капыр кыз, биздин чегибиз – Каман-Ашуу. Бизди бөлүп турган да – ошол ашуу. Ага жеткенде жетип түштөндүр деген экен. Мунусу – ушул ашууну ашсаңар бизге келесиңер, эки баатыр, дегени».⁷

- «Аңчы болсоң кош тузак тарт, бири болбосо, бирине илинет» деген эл сөзүн Көй - кашка башкача

⁵ Саяпкердин сын пикири сөзү (51-52-б.)

⁶ Табиятка мамиле (60-б)

⁷ Аял жөнүндө акыл сөз (66-б.)

чечмелечү. Өзү жашаган мезгилдин куулук–шумдугун чылап ичип турган бул карт түлкү ар кандай мүдөөсүн иш жүзүнө ашырарда кош тузактын желесин тартчу⁸.

- Кабар баргандан кийин эле Көй-Кашка жоого барчу кишидей шашылыш келип, сөйкө салдырып кетти. Туура бир ай өткөндө ак сакал, көк сакал акы, балдыз көрүмдүк, шөкүлө байге, жеңгетай, ат жабар, ат байлар, кыз күйөөнү көрүштүрөр, көмпир өлдү, ит ырылдатар, кыз качар, кыз көтөрөөр, түндүк тиремек, куржун ачар, төшөк салар, кийит киргизер, дасторкон акы жана башка ырым-жырымдарга күмүш теңгени күрөп чачты.⁹

- «мен сенин ак сарайың үчүн келген эмесмин! Таң аткыча ойноп ойнумду кандыр, ушалап денемди кандыр. Менин өмүрүм сенин шарапка ууккан денеңди кучактап жатып өтүш керек беле..» Жаш сулуунун миз бакпаган бул сөздөрү анын жүлүнүнө сайылды. Баягындай бычагы таш кесип турган күлгүн убагы кайда дейсиң Кыздын алдында аркагы түгөнүп бараткан өмүр Көй-Кашканын узун боюн пас кылды. Ан сайын жаш сулууга сырдалган жансыз куурчакка айлана берди.¹⁰

- Ал Куу-Чокуга жетип келип, жесекчилердин кароолканасына бекинди. Таш дубалдын тешигинен эки-жакты арытып, ач бүркүттөй төлмирди.

- Таң аппак атты. Күн чыкты. Кичи шашке келди. Улуу шашке болду. Түш ооду. Ала көлөкө самсыды. «Көлбөйт окшойт. Жанынан корккон экен. Өз ийнинде жатып баатырсынган немени кандай кылып эл-журтка шылдың кылсам экен. Мүмкүн бир нече ай бою кароолканага астырып койгонум жөндүр. «Сөзүңө турбай, жаадан качканың үчүн» деп тирүүлөй өрттөтүп, Кара-

⁸ Турмуш заң (68-б.)

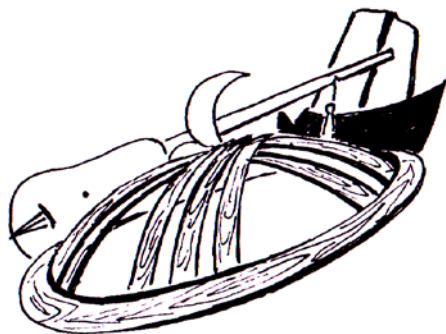
⁹ Салт жоболор (78-б.)

¹⁰ Талап сөз (81-б.)

Тоодон ыргыттырсамчы? Жо-ок! мөн ага биринчи Кожо-Мурат-Бийди өлтүрүп, башын алып келүүнү буюрам! Жаманаттысы өзүлөрүнө калсын. Аны өлтүргөндө не пайда? Жонунан кайыш тилдирип, бутуна кишен салдырып, Сары-Кашканы бактырып коем...» Ал уй жалап кеткөнсиген жалгыз таман кыяны дүрбү менен арытып, өзүнүн амалкөйлүгүнө ичтен магдырап, беренди дагы кандай санат кылуунун жолдорун издеп, санаасы менен байый берди.¹¹

Сөз чөйрөсүнүн “А” сөздүгүндө эле канчалаган сөз уюткулары жамырап жатат: М., “Аңдоо сөз”, “Арман сөз”, “Аруу сөз”, “Алешем сөз”, “Атаа сөз”, “Адеми сөз” жана башкалар. Булардын ар бирин тактап, таасындап адам дилин ачкан сөз чөйрөсүнө, ой торпосуна киргизип сүйлөй билүү – сөз билги ойчулдардын ишидир.

Ал эми кыргыз тилинин бай кенчин өздөштүрүү, аны аң-сезимге салып, таамай-таасын сөз чөйрөсүнө ала жүрүү оңой эмес. Чала сүйлөгөндөрдү, ойду жеткире айта албагандарды кыргыздар “тантык” деп аташкан. Эне тилин билбегенден ашкан наадандык жок!

¹¹ Кара өзгөй душман сөз (113-б.)

АСЫЛ СӨЗ¹²

Карга аке (1718-1828)

Жоо каптаса жоюлар,
Жоо да бир кун союлар.
Өрт каптаса өчүлөр,
Өкүм каптаса өчүгөөр.
Кайраты кеткен кайыгаар,
Карт болгон оору айыгаар.
Жоңгорлуу жоодон сактасын,
Жоболоңдуу доодон сактасын.
Жардынын байы бол,
Жакырдын жайы бол.
Жетимге санаалаш бол,
Жесирге каралаш бол.
Ай кетилет,
Жетим жетилет.

Мойт аке (1750-1843)

Малыңды эрте түгөлдө,
Караңгы кирсе көз жетпейт
Келаткан чырдын алдын ал,
Ырбап кетсе сөз жетпейт.

Ырыс алды ынтымак,
Ынтымагы бар элдин.
Ансыз кара түндө да,
Асманында күн турат.
Балдары иттөй ыркырап,
Ачык жарык күндө да,
Асманында түн турат.

¹² (Аалам кыргыздары №3 2009-ж.)

Сарт аке (1780-1865)

Аска, аска, аска тоо,
Аягы барып чап болот.
Атадан алтоо болсо да,
Сыйлашпаган жат болот.
Мыкты чыкчу жарандын,
Сүйлөгөн сөзү так болот.
Өзүнө өзү сак болот,
Иштеген иши ак болот.
Башына таалай, бак конот.

Тилекмат аке (1800-1863)

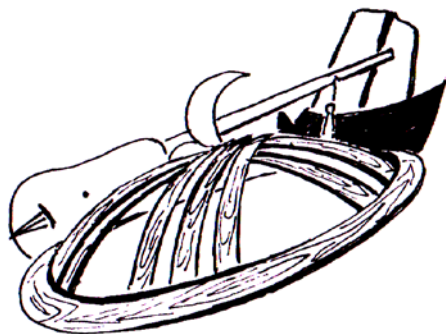
Суучулдун өлүмү - суудан,
мергендин өлүмү - тоодон,
хандын өлүмү -
ага-туугандан.
Бугу менен Сарбагыш
бир атанын балдары,
өзүнө өзү каршы чыккан
хан өлүп, азабына эл калды.

Садыр аке (1823-105)

Жарык дүйнөдө үч артыкчылык бар.
Алар: Өлгөндөн туяк калган
артык атанын аты өчпөйт,
элге пайдасы тийбеген
падышанын Ак сарайынан
көмбагалдын жаман алачыгы артык,
элдин эмгегин жөп кажыган жолборстон
жоргологон чыккан артык.

Кыдыр аке (1843-1926)

Ниетиңди оңдо,
пейилиңди бузба,
ачкөздүккө азгырылба.
Урушпай ажырашсаң,
уялбай учурашасың.
Туура бийде - тууган жок.
туугандуу бийде-
ыйман жок.

ҮЙҮТ СӨЗ¹³

(Улукман олуянын уулуна айткан насааттарынан)

- Бүгүнкү ишти эртеңкиге калтырба.

- Улууларды шылдыңдаба.

- Улуу кишиге узун сүйлөбө.

- Билимсизге бийлик бербө.

- Сурап келсе кур кайтарба.

- Өткөн чатакты эске алба.

- Бирөөнүн жакшылыгын мен кылдым дебө.

- Байлыгыңды доско да, душманыңа да санатпа.

- Туугандан кол үзбө.

- Жакшы кишини ушактаба.

- Өзүңдүн ким экениңди бил.

- Өзүмчүл болбо.

¹³ (Аалам кыргыздары № 2009-ж.)

- Эки тарап бир бүтүмгө келалбай жатышса,
сен көпчүлүк жакта бол.

- Эч кимди сөөмөй менен көрсөтпө.

- Эл алдында тишиңди чукулаба.

- Эл көзүнчө какырынып, түкүрүнбө.

- Эстесең оозуңа алакан тут.

- Калайыкка какшыктабай сүйлө.

- Эл алдында мурдуңду чукуба.

- Тамаша сөзгө көнүп калба.

- Кишини эл алдында жер каратпа.

- Кейпи жакпайт деп кишини айыптаба.

- Айтылган сөздү өзүңө алба.

- Шылдың сөздөн сактан.

- Өзүңдү, үй-бүлөңдү бирөөнүн алдында мактаба.

- Эр болсоң аялдардай сыланба.

- Ар кимдин урматын тааны.

- Ооматы кайтканды кордобо.

- Көзү өткөндү жамандаба.

- Колундан келсе урушпа да, араздашпа.

- Күч сынашпа.

- Сынабаган кишиңди жакшы деп ойлобо.

- Өз наныңды башканын дасторконунан жебе.

- Иш жасасаң шашпа.

- Дүнүйө үчүн башыңды машакатка салба.

- Өзүң билгенди баркта.

- Ачууга алдырсаң сөздүн артын байкап сүйлө.

- Жең менен мурдуң сүртпө.

- Күн чыкканча уктаба.

- Каратып коюп тамак жебе.

- Жол жүргөндө улуудан озбо.

- Сүйлөшүп аткан сөзгө кыпчылба.

- Тизеңди жазданба.

- Ары-бери алаңдабай жер карап бас.

- Эгер колуңдан келсе төөнү жайдак минбе.

- Конок алдында бирөөгө ачууланба.

- Мейманга иш буйруба.

- Акылсыз менен маска сүйлөбө.

- Бөкөрпоз, адепсиз менен жол боюнда отурба.

- Ар кайсы ишке аралашып абийриңди төкпө.

- Өзүңдү адамдардан артык санап бой көтөрбө.

- Бирөөнүн кусаматын мойнуңа алба.

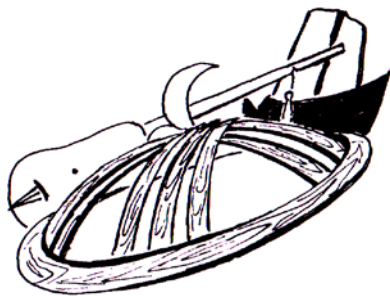
- Уруш, жаңжал уюштурчу болбо.

- Бычаксыз, жүзүксүз, акчасыз жүрбө.

- Өзүн кордобогондордун баркына жет.

- Жөнөкөй бол, бой көтөрбө.

- Теңирге ыраазылык менен, напсиге эрк менен, улууларга урмат менен, балдарга шапаат менен, бакырларга жоомарттык менен, дос-жаранга насаат менен, душманга чыдам менен, нааданга сүкүт менен, аалымга таазим менен тирилигиң кыл. Бирөөнүн малына сук артпа. Малым азайды деп чөкпө, көбөйдү деп көппө.

ТӨМӨНКҮ СӨЗДӨРДӨН СӨЗ АЙКАШТАРЫН ТАПКЫЛА

А

Аалым сөз	Актоо сөз	Апыртма сөз
Абайы сөз	Актык сөз	Арбоо сөз
Абийир сөз	Акыйкат сөз	Арбын сөз
Агартуу сөз	Акыл сөз	Аргын сөз
Агым сөз	Акылсыз сөз	Ардак сөз
Адабий сөз	Ала сөз	Ардануу сөз
Адал сөз	Алабарман сөз	Арзуу сөз
Адеми сөз	Аладүң сөз	Арман сөз
Адил сөз	Алашем сөз	Арноо сөз
Адилет сөз	Албан сөз	Арсар сөз
Ажаан сөз	Албуут сөз	Аруу сөз
Ажы сөз	Алгы сөз	Арыз сөз
Ажыкыс сөз	Алдоо сөз	Асемдөө сөз
Ажырым сөз	Алкоо сөз	Асем-жабдык сөз
Азамат сөз	Алкыш сөз	Аскер сөз
Азар сөз	Алп сөз	Аския сөз
Азгыруу сөз	Алпейим сөз	Аста сөз
Азыткы сөз	Алсыз сөз	Астана сөз
Айгай сөз	Алтын сөз	Асыл сөз
Айгак сөз	Алым сабак сөз	Ат берүү сөз
Айдама сөз	Алыс сөз	Атаа сөз
Айдың сөз	Алыш-бериш сөз	Аталык сөз
Айкөл сөз	Амал сөз	Аталыш сөз
Айкын сөз	Амалдуу сөз	Аттиң сөз
Айнуу сөз	Аманат сөз	Атуул сөз
Айоо сөз	Аңгеме сөз	Ачуу сөз
Айраң таң сөз	Аңдоо сөз	Ачык сөз
Айтым сөз	Аңдуу сөз	Ачылыш сөз
Айыптоо сөз	Аңкоо сөз	Ачынуу сөз
Ак дил сөз	Ант сөз	Ашкана сөз
Ак пейил сөз	Анткор сөз	Ашыктык сөз
Ак сөз	Аңыз сөз	Аяктоо сөз
Аксым сөз	Анык сөз	Аян сөз
Актануу сөз	Аныктоо сөз	Аяр сөз

Б

Баамчыл сөз	Бедел сөз	Бото сөз
Баатыр сөз	Безер сөз	Бөлөк сөз
Багыт сөз	Бейгам сөз	Бөртмө сөз
Багытчыл сөз	Бейдарек сөз	Будамай сөз
Бажа сөз	Беймаани сөз	Бузук сөз
Базар сөз	Бейчеки сөз	Буйрук сөз
Бай сөз	Бек сөз	Буйтам сөз
Байоо сөз	Бекем сөз	Бук сөз
Байыр сөз	Бекер сөз	Бүктөмө сөз
Байыркы сөз	Белги сөз	Буктурма сөз
Баканооз сөз	Бөлөк сөз	Бүкүлү сөз
Бакма сөз	Белимчи сөз	Бүлүнтмө сөз
Бакыт сөз	Бермет сөз	Бүркөө сөз
Бал сөз	Бетке айткан сөз	Бурма сөз
Балалык сөз	Бетме-бет сөз	Бүрмө сөз
Балдырак сөз	Бечел сөз	Бүтүм сөз
Бардаш сөз	Бийик сөз	Бүтүн сөз
Барктуу сөз	Билги сөз	Буудай сөз
Барымта сөз	Билдирүү сөз	Бүчү сөз
Басма сөз	Билик сөз	Бүчүр сөз
Басмырт сөз	Билим сөз	Бушман сөз
Басмырттоо сөз	Билман сөз	Бүшүркөө сөз
Бата сөз	Биримдик сөз	Буюктурма сөз
Батыл сөз	Боз үй сөз	Буюм-тайым сөз
Баш сөз	Боздомо сөз	Былжыр сөз
Баштоо сөз	Болжом сөз	Былык сөз
Баян сөз	Боор сөз	

Г

Гезел сөз	Гүлазык сөз	Гүлгүн жаш сөз
Гүл бакча сөз	Гүлайман сөз	Гүлистан сөз
Гүл назик сөз	Гүлбурак сөз	Гүү-гүү сөз

Д

Даам сөз	Даркан сөз	Доо сөз
Даана сөз	Дарман сөз	Доомат сөз
Даанышман сөз	Дарттуу сөз	Дөдөй сөз
Дабаа сөз	Дарыгер сөз	Дөөлөт сөз
Дабан сөз	Дасмия сөз	Дөөрүк сөз
Дабдыр сөз	Дастан сөз	Дуба сөз
Дайын сөз	Дасторкон сөз	Дубана сөз
Дайынсыз сөз	Дөлбир сөз	Дүкөн сөз
Далдоо сөз	Демдүү сөз	Дүлөй сөз
Данакер сөз	Демөөр сөз	Дүмбүл сөз
Даңктоо сөз	Дене-тартия сөз	Дүрдүйнө сөз
Даңктуу сөз	Дил сөз	Дүрөгөй сөз
Даража сөз	Дилбар сөз	Дуулат сөз
Даргөй сөз	Добул сөз	Дыйкан сөз
Даргүмөн сөз	Догурунуу сөз	Дыкат сөз
Дардаң сөз	Долу сөз	Дымак сөз

Ж

Жаакташма сөз	Жанэргүү сөз	Жооткоо сөз
Жаалдуу сөз	Жапкак сөз	Жоошутма сөз
Жабык сөз	Жаратман сөз	Жорго сөз
Жабыр сөз	Жаркын сөз	Жоромол сөз
Жагымдуу сөз	Жармач сөз	Жортмо сөз
Жагымдуу сөз	Жарнак сөз	Жорток сөз
Жагымпоз сөз	Жароокер сөз	Жорук сөз
Жагынуу сөз	Жарчы сөз	Жосун сөз
Жадатма сөз	Жарыя сөз	Жөлөмө сөз
Жадыбал сөз	Жасакер сөз	Жөндөм сөз
Жазма сөз	Жатэки сөз	Жөндөмө сөз
Жай сөз	Жаштык сөз	Жөндүү сөз
Жайдак сөз	Жашырын сөз	Жөөлүмө сөз
Жайдары сөз	Жөксур сөз	Жугумдуу сөз
Жайкам сөз	Жөл сөз	Жүдөтмө сөз
Жайма сөз	Жөлдем сөз	Жүзү кара сөз
Жайыл сөз	Желим сөз	Жүйрүк сөз
Жактырбоо сөз	Жөлпүүр сөз	Жука сөз

Жакшы сөз
Жалама сөз
Жалаң сөз
Жалбаруу сөз
Жалгама сөз
Жалган сөз
Жалпак сөз
Жалпы сөз
Жалтаң сөз
Жамаат сөз
Жамакатты сөз
Жан ачуу сөз
Жандил сөз
Жандүйнө сөз
Жандуу сөз
Жаңжал сөз
Жанкүйөр сөз
Жансезим сөз
Жантак сөз.
Жаңылык сөз

Жеңил сөз
Жеңиш сөз
Жетер сөз
Жетик сөз
Жетим сөз
Жибек сөз
Жибитме сөз
Жигердүү сөз
Жийиркеничтүү сөз
Жилик сөз
Жинди сөз
Жобо сөз
Жоболоң сөз
Жойпур сөз
Жоктоо сөз
Жолбун сөз
Жолдомо сөз
Жомок сөз
Жооп сөз

Жүктөмө сөз
Жүкчүл сөз
Жүлүн сайган сөз
Жумур сөз
Жумурай сөз
Жумушчу сөз
Жулма сөз
Жупуну сөз
Жүрөкчүл сөз
Жыйын сөз
Жыйынтык сөз
Жыл саноо сөз
Жылдыз сөз
Жылдырма сөз
Жылжыма сөз
Жылма сөз
Жылымык сөз
Жылытма сөз
Жээликме сөз
Жээренче чечен сөз

З

Зааркануу сөз
Закым сөз
Залим сөз
Залкар сөз
Заман сөз
Замдуу сөз
Зампар сөз
Заң сөз
Зарделүү сөз

Зардуу сөз
Зарыл сөз
Зат атоо сөз
Зекүү сөз
Зилденүү сөз
Зирек сөз
Зомбулук сөз
Зоок сөз
Зордук сөз

Зөөкүр сөз
Зулум сөз
Зыйнат сөз
Зыкым сөз
Зыкым сөз
Зыян сөз
Зыяпат сөз
Зээн сөз

И

Идирек сөз
Ижара сөз
Изги сөз

Илим сөз
Илме сөз
Илхам сөз

Ичик сөз
Ичимдик сөз
Ичимтап сөз

Издөө сөз
Изилдөө сөз
Изкубар сөз
Изтабар сөз
Ийги сөз
Ийилме сөз
Ийирим сөз
Ийменүү сөз
Илгерилөө м
Илгир сөз
Илик сөз

Имарат сөз
Имиш сөз
Иңир сөз
Иргелген сөз
Ирденүү сөз
Ирдүү сөз
Иреттүү сөз
Иритме сөз
Итий сөз
Итурма сөз
Ичара сөз

Ичиркентүүчү сөз
Ичкабар сөз
Ички сөз
Ичкүптүү сөз
Ичтардык сөз
Иш сөз
Ишбилги сөз
Ишеним сөз
Ишкер сөз
Ишмер сөз

К

Каардуу сөз
Кабар сөз
Кабатыр сөз
Кажет сөз
Кайгы сөз
Каймана сөз
Кайрат сөз
Кайрылуу сөз
Кайчы сөз
Кайып сөз
Какшык сөз
Калжың сөз
Калкалоо сөз
Калп сөз
Калыс сөз
Камкор сөз
Канимет сөз
Каңырыш сөз
Капилет сөз
Кара сөз
Каргоо сөз
Каргыш сөз
Каржы сөз
Карынын сөзү

Көмчил сөз
Көремет сөз
Көрооз сөз
Көсир сөз
Көскин сөз
Кинээ сөз
Киринди сөз
Киришме сөз
Китеп сөз
Колко сөз
Копол сөз
Коргоо сөз
Кордоо сөз
Коркутуу сөз
Котур сөз
Кошок сөз
Кошомат сөз
Коштошуу сөз
Көбүк сөз
Көйгөй сөз
Көйрөң сөз
Көктөмөз сөз
Көлүк сөз
Көмүскө сөз

Куйкум сөз
Күйпүл сөз
куйту сөз
Күйүт сөз
Күлкү сөз
Кумар сөз
Күнөө сөз
Купуя сөз
Куран сөз
Куру сөз
Курч сөз
Кусмат сөз
Кутман сөз
Куттуктоо сөз
Кутум сөз
Куу сөз
Куудул сөз
Кыдыр сөз
Кызмат сөз
Кызык сөз
Кыйды сөз
Кыйкым сөз
Кыйыр сөз
Кылдат сөз

Кат сөз
Качуу сөз
Кебетө сөз
Көжир сөз
Кейбир сөз
Кейиш сөз
Кектөө сөз
Кектүү сөз
Келбет сөз
Келеке сөз
Көлжир сөз
Көлме сөз
Кемпай сөз
Кемтик сөз

Көңүл айтуу сөз
Көңүл сөз
Көпкөлөң сөз
Көпмө сөз
Көптөмө сөз
Көрк сөз
Көркөм сөз
Көсөм сөз
Көчмө сөз
Көчө сөз
Кубаныч сөз
Күбө сөз
Күдөр сөз
Күйдүргү сөз

Кылоо сөз
Кынтык сөз
Кыңыр сөз
Кыпчыл сөз
Кыраа сөз
Кыраакы сөз
Кыраам сөз
Кырдаал сөз
Кытмыр сөз
Кытыгы сөз
Кычык сөз
Кыянат сөз
Кыяпат сөз

Л

Лаазым сөз
Лабердес сөз
Лаззат сөз

Лакап сөз
Ленин сөз
Лирик сөз

Лөк сөз
Лукман сөз
Лукум сөз

М

Маанай сөз
Мажар сөз
Мажирөө сөз
Майдан сөз
Майин сөз
Майнап сөз
Майрам сөз
Макал сөз
Макул сөз

Мамиле сөз
Мансап сөз
Маңыз сөз
Маржан сөз
Мекен сөз
Мүдөө сөз
Муздак сөз
Мунапис сөз
Мундуу сөз

Мурас сөз
Мыйзам сөз
Мыкты сөз
Мылжың сөз
Мырзы сөз
Мээлүүн сөз
Мээнет сөз
Мээр сөз
Мээрим сөз

Н

Маанай сөз
Мажар сөз
Мажирөө сөз
Майдан сөз
Майин сөз

Мамиле сөз
Мансап сөз
Маңыз сөз
Маржан сөз
Мекен сөз

Мурас сөз
Мыйзам сөз
Мыкты сөз
Мылжың сөз
Мырзы сөз

Майнап сөз
Майрам сөз
Макал сөз
Макул сөз

Мүдөө сөз
Муздак сөз
Мунапис сөз
Муңдуу сөз

Мээлүүн сөз
Мээнет сөз
Мээр сөз
Мээрим сөз

О

Обон сөз
Огожо сөз
Озуйпа сөз
Ойкат сөз
Ойлом сөз
Ойрон сөз
Ойчул сөз
Ок сөз
Окуу сөз
Окуя сөз
Окчун сөз
Олдоксон сөз

Олжо сөз
Олуттуу сөз
Олуя сөз
Омоктуу сөз
Омуроо сөз
Оң сөз
Оомат сөз
Оор сөз
Ооруу сөз
Опол сөз
Опуза сөз
Ормо сөз

Ороскел сөз
Орошон сөз
Орток сөз
Ортомчу сөз
Орчун сөз
Оскат сөз
Осол сөз
Осуят сөз
От сөз
Отурум сөз
Оюн сөз

Ө

Өгөй сөз
Өгөө сөз
Өжөр сөз
Өз сөз
Өздөштүрүү сөз
Өйдө сөз
Өктем сөз
Өкүм сөз
Өкүмөт сөз
Өкүнүч сөз
Өкүт сөз

Өлүм сөз
Өлчөм сөз
Өмүр сөз
Өндүрүш сөз
Өнөк сөз
Өнөкөт сөз
Өнөр сөз
Өнөржай сөз
Өнүгүү сөз
Өнүм сөз
Өңүт сөз

Өөн сөз
Өрнөк сөз
Өрүм сөз
Өстүрмө сөз
Өткүр сөз
Өтмө сөз
Өтмө сөз
Өтүмдүү сөз
Өтүнүч сөз
Өчпөс сөз

П

Паам сөз
Пайгамбар сөз
Пайда сөз
Пайдасыз сөз

Парда сөз
Пас сөз
Патриот сөз
Патыр-путур сөз

Пикет сөз
Пикир сөз
Пинаа сөз
Полот сөз

Пайдубал сөз
Пайыздуу сөз
Пакиза сөз
Пара сөз
Паранде сөз

Пачики сөз
Пейил сөз
Пенде сөз
Периште сөз
Пес сөз

Пөчөк сөз
Пул сөз
Пухта сөз
Пыр сөз

С

Саамалык сөз
Сабак сөз
Сабыр сөз
Сагынычтуу сөз
Сагыр сөз
Сайма сөз
Сайран сөз
Сак сөз
Сактануу сөз
Сакчы сөз
Салкын сөз
Салт-санаа сөз
Самын сөз
Санаа сөз
Санак сөз
Санаркоо сөз
Санат сөз
Сандуу сөз
Сандырак сөз
Сапар сөз
Сарасеп сөз
Сасык сөз
Саткын сөз
Саякат сөз

Саясий сөз
Себеп сөз
Сенек сөз
Сойку сөз
Солгун сөз
Соңку сөз
Соода сөз
Сот сөз
Сөгүнүү сөз
Сөзмөр сөз
Сөйрүк сөз
Сөлтүк сөз
Сугат сөз
Сүйрөткү сөз
Сүйүктүү сөз
Сүйүнүч сөз
Сүйүү сөз
Суктануу сөз
Султан сөз
Сулуу сөз
Сүмөлөк сөз
Сүннөт сөз
Сунуш сөз
Сурак сөз

Сүрдүү сөз
Суроо сөз
Сүртмө сөз
Сыдырма сөз
Сый сөз
Сыйка сөз
Сыйлуу сөз
Сыймык сөз
Сыйымдуу сөз
Сыланкороз сөз
Сылык сөз
Сымап сөз
Сын сөз
Сынак сөз
Сындырык сөз
Сынтагуу сөз
Сыпаа сөз
Сыпат сөз
Сырдана сөз
Сырдуу сөз
Сырмак сөз
Сырт сөз
Сырттан сөз

Т

Таазим сөз
Таамай сөз
Таандык сөз
Тааным сөз

Тарпаң сөз
Тарых сөз
Татыктуу сөз
Татым сөз

Топор сөз
Топтом сөз
Торгой сөз
Торко сөз

Таарыныч сөз	Ташкын сөз	Тосмо сөз
Таасын сөз	Таэгалуу сөз	Төбөл сөз
Табарик сөз	Текебер сөз	Төгүл сөз
Табылга сөз	Тектүү сөз	Төгүн сөз
Табышмак сөз	Текши сөз	Төкмө сөз
Тагдыр сөз	Теңдеме сөз	Төл сөз
Тажаал сөз	Тергеме сөз	Төлгө сөз
Тайкы сөз	Терең сөз	Төркүн сөз
Тайманбас сөз	Терикме сөз	Төрө сөз
Так сөз	Терме сөз	Төтө сөз
Такмаза сөз	Тескөө сөз	Түгөй сөз
Такмын сөз	Тизим сөз	Түз сөз
Такыба сөз	Тийиштүү сөз	Туздуу сөз
Талап сөз	Тике сөз	Түзүм сөз
Талдоо сөз	Тилек сөз	Түйүн сөз
Талкан сөз	Тирек сөз	Туман сөз
Талкуу сөз	Тирешүү сөз	Тунук сөз
Талуу сөз	Тирилик сөз	Түптүү сөз
Тамаша сөз	Тобокөл сөз	Түркөй сөз
Тамсил сөз	Тозоктуу сөз	Түрмөк сөз
Тамыр сөз	Ток сөз	Туруктуу сөз
Тангыс сөз	Ток этер сөз	Түстүү сөз
Тандалма сөз	Токтом сөз	Туура сөз
Тандоо сөз	Токтомдуу сөз	Түш сөз
Таңсык сөз	Толгомо сөз	Тушоо көсүү сөз
Тантык сөз	Толгоо сөз	Туюк сөз
Таңуулоо сөз	Толто сөз	Тыйпыл сөз
Таптуу сөз	Томоголуу сөз	Тыктуу сөз
Тапшырма сөз	Тооба сөз	Тыңчы сөз
Тарбия сөз	Топейил сөз	
Таржымал сөз	Тополоң сөз	

У

Убада сөз	Улукман сөз	Утук сөз
Угузуу сөз	Улуттук сөз	Ууру сөз
Угумдуу сөз	Умай эне сөз	Учкай сөз
Удургуткан сөз	Уңгу сөз	Учкул сөз

Уз сөз
Узатуу сөз
Уйкаш сөз
Укмуштуу сөз
Уктатуу сөз
Укук сөз
Улама сөз
Уламалар сөз
Уламыш сөз
Улук сөз

Унутулган сөз
Ураан сөз
Урмат сөз
Урунду сөз
Урунттуу сөз
Уруулар жөнүндө сөз
Уруш сөз
Уста сөз
Устат сөз
Усул сөз

Учкун сөз
Учук сөз
Учурашуу сөз
Учурма сөз
Учурма сөз
Ушак сөз
Уяң сөз
Уяткаруу сөз

Ү

үгүт сөз
үжет сөз
үзүм сөз
үзүр сөз
үй-бүлө сөз
үйөр сөз
үйрөн сөз
үйрөтмө сөз

үйүр сөз
үйүт сөз
үкү сөз
үлгү сөз
үлкөн сөз
үлпөт сөз
үмүт сөз
үмүткөр сөз

үндөө сөз
үнөм сөз
үнөп сөз
үркөр сөз
үрмө сөз
үрөн сөз
үрпөң сөз
үстөмдүк сөз

Ч

Чабал сөз
Чагылуу сөз
Чагым сөз
Чайкама сөз
Чайнык сөз
Чайыр сөз
Чакчалекей сөз
Чала сөз
Чалкөш сөз
Чалма сөз
Чалпоо сөз
Чамалама сөз
Чануу сөз
Чаргытма сөз

Чатак сөз
Чебер сөз
Чекме сөз
Чектөө сөз
Ченем сөз
Черүү сөз
Чечилүүчү сөз
Чечим сөз
Чечкиндөө сөз
Чийе сөз
Чийки сөз
Чилтен сөз
Чирен сөз
Чогоол сөз

Чолпон сөз
Чоң сөз
Чоочун сөз
Чопо сөз
Чоркок сөз
Чоро сөз
Чоюлма сөз
Чукак сөз
Чукул сөз
Чулу сөз
Чуурутма сөз
Чыйрак сөз
Чыйыр сөз
Чыңдоо сөз

Чардоо сөз
Чата сөз

Чок сөз
Чолок сөз

Чынчыл сөз

Ш

Шааркөл сөз
Шагдам сөз
Шайман сөз
Шайтан сөз
Шайыр сөз
Шамал сөз
Шаңдуу сөз
Шар сөз
Шарпа сөз
Шарт сөз
Шарттуу сөз
Шат сөз
Шатман сөз

Шөкөр сөз
Шөктүү сөз
Шөр сөз
Шөрмөндө сөз
Шибер сөз
Ширин сөз
Шойкон сөз
Шор сөз
Шөкөт сөз
Шүгүр сөз
Шумдуктуу сөз
Шумпай сөз
Шуркуя сөз

Шшдүрүм сөз
Шыбыр сөз
Шыгыр сөз
Шыкак сөз
Шыктануу сөз
Шылдың сөз
Шылкым сөз
Шылтоо сөз
Шынаа сөз
Шынарлоо сөз
Шыпаа сөз
Шыпырма сөз

Ы

Ыдык сөз
Ыза сөз
Ызат сөз
Ыйбаа сөз
Ыйман сөз
Ыйык сөз
Ыкма сөз
Ыкрал сөз
Ыктуу сөз
Ыкчам сөз
Ыкшоо сөз
Ыкыбал сөз

Ылайык сөз
Ылаң сөз
Ылгоо сөз
Ымаа сөз
Ынак сөз
Ынжык сөз
Ыноо сөз
Ынтаа сөз
Ынтымак сөз
Ырайым сөз
Ырам сөз
Ырас сөз

Ыргак сөз
Ыргылжың сөз
Ырдоо сөз
Ырксыз сөз
Ыроо сөз
Ырчы сөз
Ырым сөз
Ырыскы сөз
Ысык сөз
Ысырык сөз
Ышкы сөз

Э

Эгемен сөз
Эдирең сөз
Эзме сөз
Элдем сөз

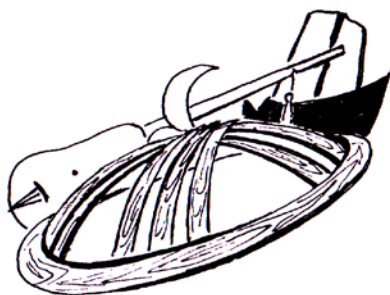
Эмгек сөз
Эмчи сөз
Энөө сөз
Энчилүү сөз

Эрк сөз
Эрке сөз
Эркин сөз
Эрмек сөз

Элдик сөз
Элебес сөз
Элкин сөз
Элпек сөз
Эм сөз

Эп сөз
Эптүү сөз
Эргүү сөз
Эрдик сөз
Эреже сөз

Эрэн сөз
Эсеп сөз
Эскерме сөз
Эски сөз
Эптүү сөз

КАЙДЫГЕРЛИК КЕЛЕЧЕКТИН ТАМЫРЫН КЫЯТ

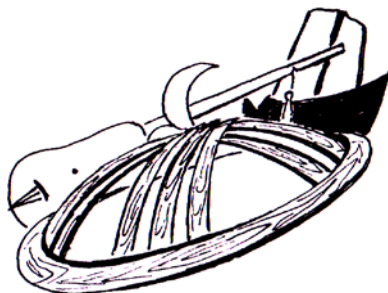
Байыркы замандарда кыргыз элинин кыраа сынчылары, чечендери, ойчул залкарлары сөздүн төркүнүнө, мазмун-тегине, ой жаратылышына баа берип сүйлөшкөн. Алар сөз түркүмдөрүнүн негизи өтмүштүн тарыхый терең катмарларында жатарын түшүнүшкөн. Анткени кыргыз тукумдары элдик салт-санааны бүйрө сактап, кыргыз тилин оттукту этиеттеген сыңары коргоп, канча сууларды көчпеди, не деген журттар менен маданий татымда тил өнүмдөрүн улут денесине сиңиришпеди, жортуул запкысынан кээде безе качып, не деген аймактарда журт которуп жашабады. Ошондой алааматтарда баланын бешигине кошуп тилин жоготподу. Ошол тил аркылуу элдин дүйнө таанымын өстүрдү, жатка айтуу жөндөмүн таңгаларлык дөңгөөлгө жеткире алды. Айкөл Манас эпосу – буга далил.

Кыргыз тили - эң бай тил, жана ал жашоонун эң татаал кырдаалына сүңгүп, мазмунун ачып бере алат. Мисалы, көк деген түстү: көк, көгүлтүр, көгүлжүм, коюу көк, ач көк, ток көк, суюк көк деп санасаң, кырдан ашыра айтылат экен. Демек, кыргыз тилинин кубулуш байлыгы укмуштуу экени ушундан эле билинип турат. Кыргыз “үйүт” деп “этиканы”, “такмын” деп “гороскопту” качанкы замандан бери эле чечмелеп айтып жүрүшкөн. Жусуп Баласагындын, Махмуд Кашкардын бизге жеткен чыгармалары ой жүгүртүүнүн философиялык кубаты жагынан дүйнөлүк чилтөндөрдүн жазгандарынан эч бир кем калбай турганын аалымдар аныктап жатышпайбы?!

Азыр караандай кайдыгерликтин оорусунан кыргыз тилинин тереңдери унутулуп, тайыздап барат. Жөнөкөй тириликке керектелүүчү “кызматчы” колдонмо сөздөр гана эл оозунда. Анын себеби кыргыз тилинин өзөгүнө

балта чабылып жатканында: докладдар, отчеттор, ар кыл иш кагаздары, экономикалык далилдер, илимий иштер орус тилинде жазылып, кыргыз тили керексиздей абалга жетти. Ал жасалма тоскоолдуктар эне тилди пайдасыз сыяктуу кылып көрсөтүүдө. Бүгүнкү күнү орус сөзүн кыргыз тилинин арасына кошуп, тантырап төлөдөн сүйлөгөндөр көбөйдү. Бул деген – кантка тузду аралаштыргандай эле кеп.

Ат тизгинин бек тартып, кайдыгерликтин кара туманынан арылуу мезгили жетти дебесек, эне тилибизден айрылабыз!

УНУТТА КАЛГАН СӨЗДӨР

- Огуз – курбу, дос деген маанидеги сөз. Бул сөздү жалаң курбу аялдар гана сүйлөшчү. М: “Эй огуз, бүгүн эмне иш кылганы жатасың?” – деп.
- Увач – буюм-тайым, өнөр ишинин куралы.
- Кыбаа – ички каалоосу канып (кыбаасы канып)
- Тилазар – эне-атанын тилин албаган бала
- Диназар – динди четке каккандар
- Энөө – оозун ачкан алаңгазар
- Майнип – эзиле сүйлөшүү
- Ынтала – тамакты ашыкча көп жөп, аш кыла албай кыйналуу
- Барымта – карыз акча үчүн кармалган мүлк
- Бапик – майда өрүлгөн жиптин учуна мойноп, наржак учун чачыратып кыркып коюу
- Эрнөө – идиштин жээк кыры
- Деси – пикири. М: “Андан көрө атка мин. Барып коңлу. Жезденин десин жандырбай”. Сакалдуу кишилерден иймөнип атыма миндим.
(Т.Сыдыкбеков “Кайнар булак”, 184-б.)
- Рухий сөлсаяктар – улутун тааныбагандар
- Зумбалча – кап, баштыктын түрү. М: “Өз колум менен тапшырып ошо аманатынан кутулайын!” – деп зумбалчанын буумасын чечти эле, андагы белек ошо Данакан кескен он тогуз куйрук, кырк бир кулак экен.
(Т.Сыдыкбеков “Кайнар булак”, 198-б.)
- Чартөкмө – куру сөзмөр
- Какылдак – кокуй сөзмөр
- Шалпыма – кир сөзмөр
- Тантыма – ойсуз сөзмөр

- Сасытма – кычык сөзмөр
- Лакылдак – эл чогулган жерде тантыган айкырык сөзмөр
- Көрүндүк – көрүмү бар бекен? – деп кыргыздар жаңы келинди сураган. Жаңы төрөлгөн бөбөккө, жаңы келинге көрүндүк беришкен.
- Жаксал – дайыма, караандай; М: “Бул киши дайыма жаңжалчы, же дайыма калп сүйлөйт”.
- Наати – бар болгону, бир азга. М: “Бул киши наати көргөнүн гана айтат, же наати өз пикирин кошуп коңт”.
- Кутайбайт – көбөйүп турук албайт. М: “Бул үйдө мал-мүлк кутайбайт. Өнүкпөйт”.
- Жапакеч – жарык маанай, жагымдуу, жылуу сөз менен орундуу сүйлөө, көңүлгө тартуу маанайы.
- Зарурат – жан кыйнаган зарылдык. М: “Сууга зарурат болот”. (Ч.Айтматов “Деңиз бойлогон ала дөбөт”, 30-бет, “Дөлбирим” 1981)
- Кадемиңди катырат – ачка кармап азаптантат, эркени катуу тартипке салат деген сөз. “Андан бери күндөр картайып, түндөр эскирди”. (Ч.Айтматов “Гүлсарат”)
- Аниз жебе – капилет кагылышка туш болбо, кокус азап чөкпө.
- Таа, Таалап коюу – матаны бирдей жазы бүктөп, сылап көрктүү жыйып, жалгаштыруу.
- Торпу – дөңсөө, ойдун кабаттары. “Торпудан - торпу”
(Байдылда)
- Макмал чөп – жумшак, майса чөп деген мааниде
- Көң челек – эски, чоң челек
- Абай салып кара – көңүл коюп, этиет кара
- Ыдык бөрүү – көңүл бөлүп, ыклас менен байкоо
- Кудуп сууга түшүү – так сайылып сууга түшүү

- Ыдыгы өссүн – тажрыйбасы дегени. Ыдыгы бар баланын көргөнү, ушул ишке бышканы бар.
- Кандим – мыктылап каныккан, өтө так көнгөн деген мааниде
- Бөгөнөк – атты үч буттап тушоо
- Жоксанды – болор-болбос абалда, эсепте
- Тарки кетип – жыртылган, бузулган, тарпы чыккан
- Сагак – тизгин менен чылбырды бириктирген жүгөн догоосу
- Кыргыз тили экөө:
Биринчиси – жумшалгандар, кирди-чыкты тириликте,
Экинчиси – курч алганы – залкар ойлор биримдикте, түшүнүктө.
- Турум – илгерки каалганын түркүгүнүн баш, түп орногон оюктар туругу.
- Наар – кымбат баалуу буюмдарга, ээр, жүгөн жабдыктарга түшүрүлгөн баалуу асыл зат чийме, кооздуктар
- Нап – кошумча табылган нарк-дөөлөт, үстөк пайда
- Сынаят – сынак сыноодон өтүү
- Тураңкайлап – азайып баратат. М: “Унуңар тураңкайлап баратат. Тегирменге дан даярдагыла”.
- Жылбыска – өлүү туулган козу, улактын эч нерсеге жараксыз жука териси
- Кабалтең – алсыз, кичине, кубаты аз деген мааниде. М: “Мунуң атка чыдап мине албай турган, кабалтең бала го!”
- Калтек – жип түргүч
- Саамалык – жаңылыктын жаңысы
- Бөжүп – житире артынан кууп баруу. М: “Баатырдын аты сызыла бөжүп чуркап, душманга жетип барды”

- Бүркөнүп – жамынып, башын чүмкөп дегени. М: “Ал төшөгүнө бүркөнүп жатып алды”
- Ак мүрөл – токчулук, акка тоюнуу.
- Упаа – натыйжа, максатка жетүү. М: “Эмгектенсе, мээнеттенсе, ошол эмгектин упаасы болот” (КТР, 15.03.2007)
- Ала жипти аттаба – жарык менен караңгынын айкалышын билдирген философиялык тааным. Тушоо кескенде жаш баланын бутуна ала жип байлашканында терең түшүнүк бар.
- Аксым – кара ниетти актоого аракеттенген жасакер мүнөз
- Аксымга ыр:

Жыйынтык

Жыпжылаңач аязда турдуң беле?
 Жылгаякта куладыңбы мурдуң менен?
 Калчылдайсың,
 Мастыктын жипкининде,
 Сукта суу куйдуруп,
 “Жаныңды” шылдың жеген.

Жок! Жок! Жок!
 Бирөөгө же кудайга шылтабагын,
 Аркан сында,
 Бир учун казык керген.
 Бардыгы,
 Өзүн “жыйган”, өзүн “терген”,
 Өзүңдүн ниетиңе кошо келген –
 Жыйынтык –
 Курсагыңды доңуз чөлгөн!..

- Оосар – ардеңкени бир сүйлөгөн, айтканын бербеген доңпейил

- Дөлбө – акыл-эстен кыйла адашкан, оорукчан адам
- Ашар – топ менен бирдикте максатты аткаруу, ишке ашыруу
- Ашкеби – жаш адам болсо да оокаттан башкага жарабаган сөйрүк
- Кокуй адам – оң нерсени терс түшүнгөн, жосуну жоболоңдуу, бузук кыял киши. М: “Тарбиясы бузук адам: жалтанбас эрдикти орой жорук деп кабылдап, илимкөйдү – тээжик кылып, курч, таамайды – такмаза оюн тап деп, жөнөкөйлүктү – сыйдалбагандыкка эсептеп, кутман пейилди жагымпозго чегерип түшүнөт”. (Величие здравого смысла. М. Просвещение, 1992, 28-бет)
- Шумпай – саясий, коомдук сойку.
- Арбай – жан кубаттын денедеги желеси (аура)
- үрөй – адам жүзүндөгү нуржайым. Чоочуганда, корккондо ал нур өчүп калат. М: “Анын өңү купкуу болуп кетти” дешет капилетте.
- Саргалдак – эгин суу ичпей куурап баратса, “саргалдак басты” дешет дыйкандар
- Каңаты – жаңгактын чакканда оңой бөлүнгөн данеги.
- Чукума – жаңгактын чакканда чачыла сынып, оңой чыкпас данеги
- Тоос – куйругун жайып көтөргөн, көп түстүү көйрөң куш
- Кылчык – койдун тал-талынан ачылбаган, кыска түүдөк жүнү.
- Чарым – бышкан эттин муун-жүнүндө, ичеги-чабактын ичиндеги тарамыш бышык жипчелер
- Чырым – адамдын жүз терисинин чыйрак-ченем көрүнүшү. “Жүзүнүн чырымы кете элек экен” – дешет сын берип.

- Кужумек – жүн, пахта, чөп сыяктуу нерселердин үзүм-үзүм үнөп топтолгон абалы. “Чөп чалгыга илинбей кужумек уюп калыптыр” дешет
- Чомполок – жаңгактын маңызын жанчып, аны сызгырып майын бөлүп алгандан кийин колдо мыжыгып, калган катуу калдыгы.
- Чөбөгө, же тырп, тыбыт – каймакты сызгырып, сары майын алганда, казандын түбүндө калган майботко бөлүгү. Кыргыздар турмуштук көрүнүштөрдөн ой маани таап чагылтып сүйлөшкөн. М: “Ой, бала! Сөздүн тырпын чыгарбай, так сүйлө” дешкен, кабарчы болгон окуяны даана айтып бере албай жатканда.
- Чидер – байламтага тээк коюп жасалган ат тушоо
- Тантык – тили чала күрмөөгө келген адам
- Сакоо – тили күрмөлбөгөн адам
- Дудук – унчукпаган адам
Кыймыл-аракет, байланыш мүчөсүнөн ажыраган адамды “майып” деп кыргыз так айткан. (“мүмкүнчүлүгү чектелген” деген туура эмес котормо. Мүмкүнчүлүк – бул абстрактуу сөз.
Майыпта – жынс мүмкүнчүлүгү болот, ойлоо мүмкүнчүлүгү бар, колу соолору жеңил арабаны жылдырат, иш кылат, жазат).
- Үжөт – орусчасы документ
- Үйүт – (этика) жүрүм-турум, адат, таалим-тарбия
- Өзилик – орусчасы анкета
- Такмын – гороскоп. Жылдазга, чөпкө, токойго, жан-жаныбарларга, аба-ырайын, боло турган өзгөрүштүн дайынын айта билишкен.
М: Суроо: “Кекилик канча жөжө ачыптыр?”
Жооп: “Кыш оор болот экен. Көп балапан алсыз чоңоет, кийин кыштагы катуу суукка чыдай албайт.

Үчөө болгону – балапан бакубат чоңоет. Өтө суукка туруштук бере алат” дешкөн карыялар.

- Уваси – карта
- Чаңгы – лыжа (Ч.Айтматов “Деңиз бойлогон ала дөбөт”)
- Кенемте – кругозор
- Дөлбе – 1) акыл-эсинен адашып ооруган адам
2) кушту үйрөтүп жатканда “Ка! Ка!” лап чакырып, көкөлөтө ыргытып үндөөгө алган тарп (көгүчкөн, же тоок)
- Наати – болгону бир аз оңдолду
- Апкыт – бут кийимдин сырткы согончок жагы
- Үйүгүп – канчык менен дөбөттүн жүгүрүгү
- Алпи – дарманы М: Алпи кетип.
- Апти – адамдын бет түзүлүшү
- Далдалчы – сооданы бышырышкан ортомчу
- Тогонок – күрөштө буттун бирин тездик менен каршысынын эки бутунун ортосуна жибере салып чалып жыгуу
- Лукум – бармак менен бүктөлгөн сөөмөйдүн аралыгы
- Жагжак – канаттуу паранданын ашказаны
- Шайман – техникалык каржат жабдыгы
- Кыям – шире тамактар
- Үйөр – сел, суу ташкыны
- Депутат – эл өкүлү
- Даек – жарышта бирөө акча коюп жеңүүчүнү тандоо (Т.Сыдыкбеков)
- Карабайран – ойрону чыгуу (трагедия)
- Аруукап – дөлбөлөнүп, дөлөөрүп (М: “Манас” айтам деп аруукап жүрдүм. Манасчы Мамбетаалы)
- Тоголок таш – тоголок сака таш (томолонот)

- Жумалак таш – сүйрү (жумаланат туурасынан) М: кырман бастырган төмин таш
- Кыңырык – илгерки баатыр аялдар жашырын алып жүргөн кичине канжар (М: Курманжан Датка)
- Кын – бычак же канжар салып жүрө турган ичке кайыш кап
- Адеми – өтө көркөм, ашыкча чебер жасалган жасалга
- Өгөй-татай – кеп, кемчилик болсо дегени
- Жүзөмүк кар – өтө жука, чаң басты жааган кар
- Тураңкайлап – түгөнүп, азайып барат (ун)
- Адими – (орусчасы скромность) нысаптуу, жөнөкөй, момун, жупунулук мүнөз
- Няты, наати – бар болгону
- Аяптору болуп – кадыресе чоңоюп
- Кытаа – материк (Бас Турал “Огуздар” 183-бет)
- Кызыл жабар – бой асемдүү, кымбат мата-мүлктүү (Ал кызын күйөөгө “кызыл жабар” кылып узатты).
- Мудаа – максат, тилек
- Илдекер – көңүлсүз иштөө, эптөп-септөп иштөө
- Илдибары кеткен – тамтыгы кеткен, жөдөп бүткөн (М.Элебаев, “Бороондуу күнү”)
- Мустакем – мыктылап (уста иши)
- Чилтен – көп окуган адам
- Абселе – даярдык акыбалы. Курулушка же жер айдоого керектүү шайман.
- Ыкрал – жалпынын макулдугу.
- Удул – сөздүн кыябы, ыгы, миаанилүү учуру, зарылдыгы.

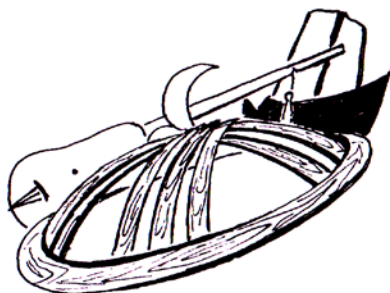
- Булак делбейт эч качан,
Эгер тунук болбосо.

Туйлабаса түрлөнүп,
Кызып калган жоргочо.
Жорго – буудан токтолбосо,
Булак эч бир соолбосо!

- Бүкөмбара – бөөдө бузуп керексизге айлантуу.
- Эңке – ордодо оюнда чүкө атуучу чоң малдын чүкөсү.
- Боуртка – көйнөктүн жакасынын байлама бүчүсү
- Жесекчи – эрөөлчүлөрдүн беттешин күзөтүп барчулар

(Ал куу чокуга жетип келип жесекчилердин
кароолканасына бекинди

О.Көчкөнов “Эрөөл талаа”)

ЧЕТ ТИЛИНЕН КИРГЕН СӨЗДӨРГӨ КЫРГЫЗЧА ТЕҢДЕМЕ

- Анкета – өзилик
- Банкрот – күйөкөй
- Бизнес – пулчарба
- Вид – көрүм
- Вкус – татым
- Гордость – сыймык
- Гордыня – текебердик
- Гороскоп – такмын
- Деградация – бузулуу
- Депутат – өкүл
- Дефицит – таңсык
- Документ – оожат
- Закон – мыйзам
- Залог – барымта
- Запчасть – камтөтик
- Истина – наkdүйнө
- Карта – уваси
- Концентрация – чык (бешмарбак улуу даамдын аралашма чыгы)
- Кредит – көтөрмө
- Кругозор – кенемте (элчини жиберип жатканда: “Байкагыла мунуңардын кенемтеси бар бекен?” – дешкен аксакалдар. “Манас”)
- Лидер – эркеч
- Лозунг – шарнама
- Лыжа – чаңгы (Ч.Айтматов “Дөңиз бойлогон ала дөбөт”)
- Маниторинг – изилдөө
- Материк – Кытаа (Баяс Турал “Огуздар” 183-бет)
- Мыйзамдык штраф – жазана
- Нормальный – табы, өлчөмү менен
- Оборудование – шайман

- Общая тетрадь – сомдептер
- Огниво – оттук
- Парадигма – аныктама
- Переживание – санаркоо
- Площадь – майдан
- Популистик – шылтак сөз
- Свежий – жашаң, жаңы, таза
- Сигарет – чылым
- Скромность – адими
- Спорттогу штраф – малак
- Справка – такнама
- Сумка – китепкап же пулкап
- Тонкий – кылназик
- Трагедия – карабайран
- Тревога – шашылыш кабар, кабатырлануу
- Фанера – чаптама тактай
- Фото – өңбейне
- Цистерна – суусандык
- Эпилог – эстүрүм
- Этика – үйүт
- Доклад – баяндама
- Отчеть – терме баяндама

ТААМАЙ АЙТЫП, ТАК СҮЙЛӨ

Кыргыз элинин талим-тарбиясында сөздү так, таамай айтуу менен ойду нак берүүгө үйрөтүшкөн. “Ойноп сүйлөсөң да, ойлоп сүйлө!” деп катуу эскертишчү карыялар. Улуубу, кичүүбү, аялбы, эркекпи ар кандай абалда (иште, тойдо, сапарда) алардын кыймыл-аракетин “оңдоп-түзөө үчүн” макал-лакап аңдып турган. Кишинин социалдык абалына карабастан так айткан адамдын укугу жеңиштүү болгон. Так, таамай, элестүү чебер сүйлөгөн кишини чечен дешкен. Алар эл ичинде урмат-сыйлуу болушкан. А түгүл эшик алдында даракка конуп сайраган сагызганды “так сүйлө!” дешчү үйдөгү улуулар. “Комузду так сүйлөтөт экен” деген сөз да элдин эсинде жөн калган эместир...

Калайыкта курч, ширелте айтылган сөздөр элдин үйүт (тарбия), шарнама (лозунг) белгилерине айланып колдонула берген. Такмаанай сөздөр жалпыга же жеке инсанга тиешелүү болуп эки жосунга бөлүнүп турат.

Айта кетүүчү нерсе совет доорундагы кыргыз жазма адабияты болуп көрбөгөндөй абройго көтөрүлүп, анда ар кандай канаттуу афоризмдер жаралды. М: “Кылым карытар бир күн”, “Андан бери күндөр картайып, түндөр эскирди” (Ч. Айтматов), “Сен ооруба, мен ооруюн Ата Журт” (А.Осмонов), “Эне тил менен бармын да” (Б.Сарногоев), “Ата Журттум оор күнгө кабылганда, айланат уулдарың чагылганга” (Ж.Мамытов) ж.б. жогорудагы кубаттуу ойлор эбак эл энчисине айланып кетти десек, жаңылыш болбостур.

Абалтан жалпыга тиешелүү таамай сөздөр – арбын. Алардын айрымдарын гана мисалга келтирели: “көзгө атар мөргөн”, “ала жипти аттабаган жигит”, “чык татырбас Чынарбай”, “Айкөл Манас”, “кырк жердин кыйырын баскан”, “сөздүн майын чыгарган”, “Толубайдай сынчы бол, Токтогулдай ырчы бол”, “Сурайылдай сулуу кыздар”,

“төрөпөйил түгөттөр”, “тас жорудай жутунган”, “өчү бардай өкүрүшөт”, “тойбогон тостоктор”. Уланта берсек мындайлар – өтө көп.

Жеке адамга айтылган тескөөлөр да аз эмес: “шукшурулган шумпай”, “шор келде”, “кесирдүү келин”, “кырчаңгы кытмыр”, “кылыктуу кыңылдап”, “соймондогон сойкулар”, “оозун шамал учурган ушакчы”, “сексейген сөйил”, “тили чукак”, “колу туткак”, “акылсыз чарабаш”, “адыраңдаган ала өпкө”, “сөзү – ирик, өзү – чирик”, “куу эчкидей куучуңдап”, “эзилген эшөк”, “көзгө басар көрөркөз”, “шилекейин шимирген”, “куудураган купсак”, “көк тамыр кежир”, “көзөсү сынган көпөлөк”, “ышкырган ит кыял”, “оозун куу чөп менен аарчыган”, “ары жок тас”, “чердейген чөлөк курсак”, “кызыл мурун сүткор”, “уйкудан атасы өлгөн жалкоо”, “эчки сакал”, “батөк сакал”, “куу таяк”, “Абди маңыз”, “мардек тиш”, “делдең кулак”, “жикир моюн”, “таш кара”, “былжыр сары”, “бака ооз”, “эчкидей мекирөнип”, “кан ичер”, “көркоо”, “балта жутар”, “доңуздай челип сүйлөгөн”, “бир кайноосу кем”, “супурасы курук”, “чөмүч мурун”, “телпейген терсаяк”, “кыбыр”, “жел таман” ж.б.

Жогорудан ой бөлсөк, кыргыз журтунун сөзгө сергек, образдуу, сынчы, беткө айткан ачык экени көрүнүп турат. Демек, кыргыздын орошо тилмин журтка таштабай, жээрибей, сүйүп өздөштүрүү менен өлкөбүздүн келечегин көтөрүп бара турган адамдардын асыл дүйнөсүн дүркүрөтө өстүрүү өз колубуздан келет экен.

СӨЗ ЧӨЙРӨСҮ УЮКТАШКАН ТҮСТӨР

Сөз чөйрөсүн түстөр чагылышында да өздөштүрүүгө болот.

1. Алтын түстүү сөз чөйрө: Залкар ойлор. Макал-лакаптар. Сынчылар тыянагы. Осуят. Насыйкат. Көсөм даанышмандардын жыйма жыйынтыктары.

2. Көгүлтүр түстөгү сөз чөйрө: Акылман айтымдар. Нускалар. Тарбия-таалим үйүттөрү. Так натыйжалар. Илим-билим куаалары. Көсөм багыттар.

3. Сары түстөгү сөз чөйрө: Сын-сыпат насилдери. Куудулдар айткан куйкум сөз. Жанытма. Курч пикирлер. Кумар чык куйкалоо аспиеттери. Санаркоо, сабыр касиреттери.

4. Күмүш түстүү сөз чөйрө: Тарыхый “сырга” тааным малыматтар. Салт-шаани түркүмдөр. Күлкү-жан кызыктары. Мардем жаңылыктар. Күсөө күрдөөлү.

5. Мала кызгылт сөз чөйрө: Сүйүү бейтынчы. Жан оорууга чалдыгуу. Сезим арзуулары. Ойгонуу чыры. Эңсөө, дүүлүгүү, жансыркоо.

6. Жашыл түстүү сөз чөйрө: Дил бата. Алкоо ариети. үмүт-тилек жосундары. Өнүм ниети. Жаңылануу, өнүп-өсүү бакубаты. Демүйүт нурлары.

7. Кызыл түс сөз чөйрөсү: Ураандар. Чакырыктар. Өрт бүрккөн кагылыштар. Өзөк таймаштары. Өжөр күрөш жетишкендиктери. Жашоо үчүн эрктин күрөшү. Күжүрмөн кубат. Эрдик.

8. Ак түстүү сөз чөйрөсү: Акыйкат усулдары. Тазалык таануу. Кастыкты, кан төгүүнү токтотуу чаралары. Ыйман, ак пейил таалимдер. Тазалык абийири.

9. Боз түстүү сөз чөйрө: Өтмүш. Тарых сабактары. Заман закымдары. Кул тектүү күбүндүлөр. Божомол тобокел. Чечилбеген маселелер.

10. Гүлбурак түстүү сөз чөйрө: Бир нече түрдүү гүл түстөрүнүн кубулушу же бир эле гүлдүн өң бурушу. Жаратылышты сүйүү, талантка суктануу. Укмуштуу жаратуулар. Мында карапайым сөз сулуулукту айтып берүүгө жараксыз.

11. Буурул түстүү сөз чөйрө: Муң. кыжаалат. Эркисиздикке чалынуу. Туңгуюк. Кунарсыз жашоо. Үмүт үзүү. Алсыздык. Түгөнүү.

12. Кара түстөгү сөз чөйрө: Кутум. Кулптануу. Кастык. Кайгы зар. Азап тартуу. Арман жүк. Өкүнүч. Жоготуу. Өксөө. Ойрон. Кыйроо. Туңгуюк.

13. Ала түстөгү сөз чөйрө: Жашоо мыйзамы. Күн менен түндүн жалгашуусу. “Ала жипти аттаба” деген ыйык маани. “Жарык дүйнөнүн жаралуу кутун аттап өтүп, адисинен ашпа!” деген эскертүү. Турмушту түшүн деген ченем отурумдар. Айдарым тагдыр.

Мазмуну:

1. Эл – жер, табият, коом.....	13
2. Акыл-эс, билим, таалим.....	27
3. Ыйман. Рух дүйнө.....	40
4. Үйүт.....	53
.	
5. Адамтааным.....	68
6. Жашоозаң.....	84
.	
7. Өнөр	98
кайып.....	
8. Түркүн	107
сөз.....	
9. Унутта калган сөздөр.....	136
10. Чет тилден кирген сөздөргө кыргызча теңдеме.....	144
11. Таамай айтып, так сүйлө.....	146
12. Сөз чөйрөсү уюкташкан түстөр.....	148

Дүйшөналиев Сүйүнбек

Сөз үрөн

Редактору: С.Момуналиев
Техредактору: А.Тойчубаев
Корректору: Ыкыбал уулу Элдияр
Сүрөтчүсү: М.Мамазаиров

Төрүүгө берилди 15.01.2013-ж. Басууга берилди 09.07.2013-ж.
Кагаздын форматы 60x84 ^{1/16} б.т. Буюртма №65 Нускасы 1000
Ош шаары, Курманжан датка көчөсү 236
